

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI

TARIX FAKULTETI

**Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'lim kafedrasining
5141500 Milliy istiqlol g'oyasi huquq va ma'naviyat asoslari ta' yo'nalishi
bo'yicha
(shifri va ta'lim yo'nalishi nomi)
Karimov G'afurjonning
bakalavr darajasini olish uchun**

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

**Mavzu: O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA FERMER
HO'JALIKLARINING HUQUQIY MAQOMI**

Ilmiy rahbar:

t.f.n. U. Sheripov

Urganch 2013 yil

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI**

Tarix
(fakultet nomi)

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi
(kafedra nomi)

O'zbekiston Respublikasida fermer ho'jaliklarining huquqiy maqomi
(bitiruv malakaviy ish mavzusining nomi)

Bajaruvchi:

G'afurjon Karimov

Rahbar

t.f.n. Umarbek SHeripov

Urganch shahri
2013-yil

URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI

Tarix

(fakultet nomi)

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi

(kafedra nomi)

BITIRUV MALAKAVIY ISHNI BAJARISH BO'YICHA

TOPSHIRIQLAR REJASI:

Talaba. Karimov G'afurjonga Universitet rektorining «189T 1&»-sonli 25 dekabr 2012 yil buyrug'i bilan bitiruv malakaviy ish bajarish uchun "O'zbekiston Respublikasida fermer ho'jaliklarining huquqiy maqomi" mavzusi tasdiqlangan.

2. Kafedra majlisining qaroriga binoan. t.f.n. Umarbek Sheripov bitiruv malakaviy ishini bajarishga rahbar qilib tayinlangan.

3. Bitiruv malakaviy ishining tarkibiy tuzilmasi: Bitiruv malakaviy ish-Kirish, 2 ta bob beshta paragraf, Xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

4. Bitiruv malakaviy ish uchun ma'lumotlar. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimov asarlaridan, qishloq xo'jaligi va er huquqi munosabatlarga doir qonun xujjatlari materiallaridan, mavzuga oid ilmiy maqola, risola, monografiyalardan, matbuot va internet materiallaridan olindi.

5. Bitiruv malakaviy ishga _____

_____ilova qilinadi.

Bitiruv malakaviy ishni bajarish jadvali

<i>№</i>	<i>Bajarilgan ishning mazmuni</i>	<i>Bajarish muddati</i>
1.	Ishning rejasini tuzish va adabiyotlar izlash.	2012 yil dekabr
2.	Materiallar izlash	2013 yil yanvar
3.	Ishning kirish qismini tayyorlash	2013 yil fevral
4.	I-Bobga oid materiallarni umumlashtirish va taxlil qilish	2013 yil mart
5.	I I-Bobga oid materiallarni umumlashtirish va taxlil qilish	2013 yil aprel
6.	Ishning xulosasini tayyorlash	2013 yil may
7.	Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatini tuzish	2013 yil may

Bitiruv malakaviy ish rahbari:

t.f.n. U. SHeripov

Bajaruvchi talaba:

Karimov G'afurjon

2013 yil «29» dekabr

Topshiriqlar rejasi va jadvali kafedra majlisida 2012 yil tasdiqlandi

(«9»- sonli bayonnoma)

Kafedra mudiri:

dots. O. Abdullaev

(imzo)

**BITIRUV MALAKAVIY ISH BO'YICHA RAHBARINING
MULOHAZALARI**

Talaba: Karimov G'afurjon

Bitiruv malakaviy ish mavzusi: "O'zbekiston Respublikasida fermer ho'jaliklarining huquqiy maqomi"

Bitiruv malakaviy ish hajmi: 74 sahifa

Tushuntirish qismi: 50 sahifa

Ilovalar soni: -

Mavzuning dolzarbligi: Мамлакатимизда сиёсий ислохотлар билан бир қаторда иқтисодий ислохотлар ҳам изчиллик билан амалга ошириб борилмоқда ва уларнинг асосий мақсади иқтисодиётда сифат ўзгаришларини вужудга келтириш, халқимизнинг турмуш даражасини оширишга қаратилмоқда.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки мамлакатимизда изчил ислохотлар амалга оширилаётган соҳа бу қишлоқ хўжалиги соҳасидир ва мазкур ислохотларнинг марказида фермер хўжаликларининг ташкил этилиши ва унинг ҳуқуқий асосларининг яратилиши турибди десак муболаға бўлмайди. Айнан ушбу ислохот асосида қишлоқ аҳолисининг турмуш тарзи, моддий фаровонлиги яхшиланди, шунингдек қишлоқда яшовчи меҳнатга яроқли аҳолини, айниқса, қишлоқ хотин-қизларини ва ёшларни ижтимоий фойдали меҳнатга жалб этиш таъминланиб шу тариқа аҳолининг реал даромадларининг ошишига эришилди.

Мазкур ислохотларнинг ҳуқуқий асослари сифатида «. .."Фермер хўжалиги тўғрисида"ги қонун ва янги таҳрирдаги Солиқ кодекси ва иқтисодиётни ислоҳ қилиш бўйича умумий ҳисобда 400 дан зиёд қонун ҳужжатлари ишлаб чиқилиб, қабул қилинди ва жорий этилди. Уларнинг барчаси иқтисодиётимизни янада либераллаштириш ва модернизация

қилишда нафақат мустаҳкам ҳуқуқий асос, балки амалга оширилаётган бозор ислохотларининг ортга қайтмаслигининг кафолати бўлиб хизмат қилмоқда.»¹

Албатта, бу борадаги ислохотларнинг босқичма-босқич амалга оширилишига ҳуқуқий асос вазифасини ўтаган норматив ҳуқуқий базанинг мантикий равишда қабул қилинганлигини таъкидлаб ўтиш жоиз. Зеро ҳуқуқий омилни шаклантирмасдан туриб, тегишли қонунлар ва меъёрий ҳужжатларни қабул қилмасдан туриб, ислохотларни амалга оширишнинг ишончли яъни ислохотлар ортга чекинмаслигининг кафолатини яратиб бўлмайди.

Фермерлик тадбиркорликнинг бир кўриниши бўлиб мамлакатимиз иқтисодий ижтимоий ҳаётида муҳим аҳамият касб этиб бошқа тадбиркорлик субъектлари каби ҳуқуқ ва имтиёзлардан тенг асосларда фойдаланиши ҳамда уларнинг ўз мулкига эга бўлишнинг кафолатланиши муҳим аҳамият касб этади.

Зеро, Президентимиз И.А.Каримов айтганидек «Ҳар бир тадбиркор аввало шуни аниқ-равшан билиб олиши керакки, **давлат хусусий мулкдор ҳуқуқларининг ҳимоячисидир**. Шунинг учун ҳам тадбиркорлар ўз бизнесига беҳавотир инвестиция киритиши, ишлаб чиқариш фаолиятини кенгайтириши, маҳсулот ҳажми ва олаётган даромадини кўпайтириши, ўз мулкига ўзи эгалик қилиши, фойдаланиши, тасарруф этиши лозим.»²

Давлатимиз раҳбарининг мазкур фикрлари фермер хўжаликлари фаолиятини янада эркинлаштириш уларнинг мамлакатимиз иқтисодий юксалишида фаол иштирок этишининг ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштириш учун илмий изланишлар олиб боришга ундайди.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2010 йил 12 ноябрда бўлиб ўтган Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» мавзусидаги маърузаси. «Халқ сўзи» газетаси 13 ноябрь сони.

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2010 йил 12 ноябрда бўлиб ўтган Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» мавзусидаги маърузаси. «Халқ сўзи» газетаси 13 ноябрь сони.

SHu nuqtai nazardan kelib chiqadigan bo'lsak mazkur mavzuni o'rganish dolzarb hisoblanadi.

Bitiruvchi umumkasbiy va maxsus tayyorgarligining tavsifi: Karimov G'afurjon fanlarni to'la o'zlashtirib, ularni amaliyotga qo'llash ko'nikmasiga ega. Bitiruvchi talabaning mustaqil ishni bajarish layoqati, maxsus adabiyotlardan foydalanish qobiliyati va shaxsiy xususiyatlari:

Karimov G'afurjon o'zi mustaqil ishlay oladi, mahsus adabiyotlardan foydalanish qobiliyatiga ega. O'zining mutaxassisligi bo'yicha mustaqil ishlashga layoqatli, yangilikka intiluvchi, tashabbuskor, o'z ustida muntazam ishlaydi. Muomalasi yaxshi, ishga mas'uliyat bilan yondashadi.

Bitiruv malakaviy ishning ijobiy tomonlari. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri bo'lmish qishloq xo'jaligi sohasida fermerlik, fermer ho'jaliklarining tashkil qilinishi va uning huquqiy asoslarini ilmiy taxlil qilishga va har tomonlama chuqur yoritib berishga harakat qilgan.

Bitiruv malakaviy ishga qo'yilgan talablarning bajarilishi darajasi.

Ish to'la talabga javob beradi. Uning materiallarida amaliyotda keng foydalanish mumkin

Bitiruv malakaviy ish rahbari:

t.f.n. U. SHeripov

(f.i.sh.)

2013 yil «25» may

Urganch davlat universiteti

Tarix fakulteti

5141500 Milliy istiqlol g'oyasi huquq va ma'naviyat asoslari
yo'nalishining

Bitiruv malakaviy ishiga

T A Q R I Z

Malakaviy ish mavzusi. "O'zbekiston Respublikasida fermer ho'jaliklarining huquqiy maqomi"

Malakaviy ishning hajmi. 13814 so'zdan iborat

a) tushuntirish qismi varaqlar soni: 51 sahifadan iborat

b) ilovalar soni: _____

Bitiruv malakaviy ish mavzusining dolzarbligi va berilgan topshiriqqa mosligi. Ishning mavzusi dolzarb, berilgan topshiriqqa mosdir

Bitiruv malakaviy ishning «Kirish» qismida va ilova qilingan materiallarning tarkibi va bajarilish sifati. ishning kirish qismida dolzarbligi, ilmiy o'rganilganlik darajasi, metodologik asosi va muhim manbasi, maqad va vazifalari, amaliy ahamiyati, tarkibiy tuzilishi va hajmi o'z aksini topgan bo'lib, to'la talabga javob beradi.

Malakaviy ishda ilmiy manbalar. Fan-texnika innovatsiya yutuqlari natijalaridan foydalanilganligi. Bitiruv malakaviy ishda ilmiy adabiyotlardan, qishloq xo'jaligi va yer huquqiga doir darslik va qo'llanmalar, prezident asarlari va O'zbekiston Respublikasi qonunlaridan keng foydalangan.

Bitiruv malakaviy ishning ilmiy-uslubiy va texnik iqtisodiy jihatdan asoslanganligi. Ishda mavzuga oid barcha ma'lumotlar umumlashtirilgan va tahlil qilingan. Ish ilmiy uslubiy va texnik iqtisodiy jihatdan to'la asoslab berilgan. Amaliy ahamiyati ham ko'rsatilgan.

Bitiruv malakaviy ishning ijobiy tomonlari. Berilgan tavsiyalarni ishlab chiqarishda va ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanish imkoniyatlari. Ishda mavzuning ilgari kitoblarda aks ettirilmagan jihatlari ko'rsatib berilgan. Ishning materiallari va tavsiyalardan ta'lim sohasida ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'rganishda hamda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarda muhim manba sifatida foydalanish mumkin.

Bitiruv malakaviy ishidagi kamchiliklar. Ishda ayrim texnik kamchiliklar va juz'iy orfografik xatolar mavjud. Ular ishning ahamiyatini pasaytirmaydi.

Taqrizchi: _____ UrDU Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq
ta'limi kafedrası o'qituvchisi Hajiev Ulug'bek
(imzo) (mansabi, ish-joyi, darajasi, f.i.sh.)

2013 yil «31» may

Bitiruv malakaviy ishni DAK tomonidan baholash mezonlari

№	Baholanadigan bo‘limlar	Eng yuqori ko‘rsatkich ball hisobida
1	BMI ning “Kirish” qismida mavzuning dolzarbligi, maqsad va vazifalarning yoritilishi	10
2	Ishning asosiy (tushuntirish) qismining Nizom talablariga mos xolda bajarilishi	35
3	“Xulosa” qismida ilmiy-nazariy va amaliy tavsiyalarning mavjudligi	10
4	Ishni bajarishda mavzuga oid manbaalarning tahlili. CHet el adabiyotlaridan va internet materiallaridan foydalanish	10
5	Ishdagi ilovalarning mavzu mazmuniga mosligi	10
6	Ishni bajarishda grammatika qoidalariga amal qilinganligi	5
7	Himoyaga ish mazmunini bayon qila bilganligi. Savollarga berilgan javoblar darajasi	10
8	BMI mavzusi bo‘yicha ilmiy-nazariy seminarlar va konferentsiyalarda ma’ruza (axborot) bilan ishtiroki, maqola (tezis) nashr qilinganligi	10

Eslatma: har bir kafedraning xususiyatlari e’tiborga olingan holda baholash mezonlariga o‘zgartirishlar kiritish maqsadga muvofiq.

Urganch davlat universiteti Tarix fakulteti 5141500 Milliy istiqlol g'oyasi huquq va ma'naviyat asoslari yo'nalishining bitiruvchisi Karimov G'afurjonning "O'zbekiston Respublikasida fermer ho'jaliklarining huquqiy maqomi" mavzusida bajarilgan bitiruv malakaviy ishi DAK ning «___» 2013 yil «___iyun» dagi majlisida himoya qilinadi.

Davlat attestatsiya komissiyasi bitiruv malakaviy ishga quyidagi o'zlashtirish ko'rsatkichlarini belgilaydi.

№	Baholanadigan bo'limlar	Eng yuqori ko'rsatkich ball hisobida	Komissiya belgilagan foiz
1	BMI ning "Kirish" qismida mavzuning dolzarbligi, maqsad va vazifalarning yoritilishi	10	
2	Ishning asosiy (tushuntirish) qismining Nizom talablariga mos xolda bajarilishi	35	
3	"Xulosa" qismida ilmiy-nazariy va amaliy tavsiyalarning mavjudligi	10	
4	Ishni bajarishda mavzuga oid manbaalarning tahlili. CHet el adabiyotlaridan va internet materiallaridan foydalanish	10	
5	Ishdagi ilovalarning mavzu mazmuniga mosligi	10	
6	Ishni bajarishda grammatika qoidalariga amal qilinganligi	5	
7	Himoyaga ish mazmunini bayon qila bilganligi. Savollarga berilgan javoblar darajasi	10	
8	BMI mavzusi bo'yicha ilmiy-nazariy seminarlar va konferentsiyalarda ma'ruza (axborot) bilan ishtiroki, maqola (tezis) nashr qilinganligi	10	
Jami:			

Davlat attestatsiya komissiyasi majlisining qarori:

1. _____

mavzusida bajargan bitiruv malakaviy ish uchun _____ lik o'zlashtirish ko'rsatkichi belgilanish va «_____» deb baholansin.

2. _____

DAK raisi: _____

A'zolari: _____

2013 yil «_____» _____

Urganch davlat universiteti Tarix Fakulteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrası

Bitiruv malakaviy ish _____sonli tartib raqam bilan
qayd qilindi.

Bitiruv malakaviy ishni bajaruvchining ismi-sharifi: Karimov G'afurjon

Bitiruv malakaviy ishning mavzusi: "O'zbekiston Respublikasida fermer
ho'jaliklarining huquqiy maqomi"

Ilmiy rahbar (maslahatchi) ning ismi-sharifi: t.f.n. U. SHeripov

Bitiruv malakaviy ish kafedraning 2013 yil «29» mayda o'tkazilgan majlisi
qaroriga muvofiq DAK majlisida himoya qildi.

Bitiruv malakaviy ishga taqrizchi qilib Hajiev Ulug'bek tayinlandi.

Kafedra mudiri:

dots. O. Abdullaev

Kafedraning bitiruv malakaviy ishni DAK majlisida himoya qilish bo'yicha
tavsiyasiga roziman.

Fakultet dekani:

dots. T. Abdullaev

Urganch davlat universiteti Tarix fakulteti
Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrası
Milliy istiqlol g'oyasi huquq va ma'naviyat asoslari yo'nalishi
5141500 ta'lim bakalavr

Tasdiqlayman
fakultet dekani
dots. T. Abdullaev
“ ____ ” _____ 2013 y.

BITIRUV MALAKAVIY ISH BO'YICHA TOPSHIRIQ

Talaba Karimov G'afurjon

1. Ishning mavzusi: “O'zbekiston Respublikasida fermer ho'jaliklarining huquqiy maqomi”

«25 dekabr 2012 yil universitet rektorining 189t 1& sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan.

2. Ishni topshirish muddati: “ ____ ” _____ 2013 y.

3. Mavzu bo'yicha dastlabki ma'lumotlar beruvchi adabiyotlar ro'yxati.

- 1); O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. T., «O'zbekiston» 2011 y.
- 2). M.R.Mirzaabdullaeva. Yer huquqi muammolari. Mas'ul muharrirlar: M.B.Usmonov. – Toshkent: TDYI nashriyoti, 2009. – B. 146.
- 3). Унарова З.Магруппжанова Р. Ер ҳуқуқи муаммолари. - Тошкент: “ТДЮИ”, 2006. – Б. 97.
- 4). Усмонов М.Б. Қишлоқ хўжалигида ижара. - Тошкент: “ТДЮИ”, 2005. 184-бет.
- 5). Скрипников Н.К. Проблемы земельного права. Учебно-методический комплекс для магистров. – Ташкент: ТГЮИ, 2006.- С.162.
- 6). Радостина Т.Ф., Унарова З.Х. Земельное право // Уч. Методическое пособие. – Ташкент: 2004. – С.26.
- 7). Нигматов А.Н. Ер ҳуқуқи: схема ва чизмаларда.// Ўқув қўлланма.-ТДЮИ, 2002.
- 8). Qishloq xo'jalik huquqi. Darslik / Mas'ul muharrir: M.B. Usmonov, J.T.Xolmo'minov. – Toshkent: TDYUI nashriyoti, 2009. – B. 281.
- 9). M.M. Nurmatov, J.I.Safarov. Qishloq taraqqiyoti: buguni va kelajak istiqbollari. - Toshkent, «Fan va texnologiya», 2009. – B. 236.
- 10) Qishloq hu'jaligi korhonalarining huquqiy maqomi va shartnomaviy munosabatlardagi ishtiroki. - Toshkent, TDYUI nashriyoti, 2010. – B. 129.

4. Ishning maqsadi: Ushbu bitiruv malakaviy ishi “Qishloq taraqqiyoti va farovonligi yili Davlat dasturi” doirasida respublikamizda olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar natijalaridan foydalanilgan holda, ekologiya, er va qishloq xo‘jaligi huquqi kabi fanlari bilan bog‘liq holda tahlil qilindi.

5. CHizma materiallar ro‘yxati: _____

6. Maslahatchilar: _____

Bo‘limlar	Maslahatchi F.I.SH.	Imzo, sana	
		Topshiriq berdi	Topshiriq qabul qildi

Ishga taqriz yozuvchining F.I.SH., Hajiev Ulug‘bek.

ilmiy darajasi, unvoni:

(imzo)

7. Ilmiy rahbar: t.f.n. SHeripov Umarbek

(imzo)

BMI bajaruvchi talaba: Karimov G‘afurjon

(F.I.SH.)

(imzo)

Kafedra mudiri: dots. O. Abdullaev

(F.I.SH.)

(imzo)

**МАВЗУ: О'ЗБЕКISTON RESPUBLIKASIDA FERMER
HO'JALIKLARINING HUQUQIY MAQOMI**

РЕЖА:

КИРИШ

**I. БОБ О'ЗБЕКISTON RESPUBLIKASIDA ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИ
ТУШУНЧАСИ ВА АГРАР ИСЛОХОТЛАР ЖАРАЁНИДА УНИНГ
ҲУҚУҚИЙ МОҚОМИНИ БЕЛГИЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС
ХУСУСИЯТЛАРИ.**

1.1. Фермер хўжалиги тушунчаси ва фермер хўжаликлари вужудга келишининг ҳуқуқий асослари ҳамда тартиби.

1.2. Ўзбекистондаги аграр ислохотларда фермер хўжаликларининг ҳуқуқий мақомини белгилашнинг ўзига хос хусусиятлари.

**II. БОБ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИНИНГ ЕРДАН ФОЙДАЛАНИШИ
ВА УЛАРНИНГ ФАОЛИЯТИНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ
ҲАМДА ТУГАТИШ АСОСЛАРИ.**

2.1. Фермер хўжалиги субъектларининг мол-мулки ва ер участкаларига бўлган ҳуқуқларини тартибга солиш.

2.2. Фермер хўжаликларини қайта ташкил этиш ва тугатишнинг ҳуқуқий асослари ҳамда тартиби.

2.3. Мустақиллик йилларида фермерлик сиёсати ва унинг ўзига хос хусусиятлари.

ХУЛОСА

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

КИРИШ

Кейинги йилларда республикаимиз ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ҳаётида муҳим ўзгаришлар бўй берди. Бу ўзгаришлар давлатимиз сиёсий ва иқтисодий тизимининг ривожланиш истиқболларини белгилаб берди.

Мамлакатимизда сиёсий ислохотлар билан бир қаторда иқтисодий ислохотлар ҳам изчиллик билан амалга ошириб борилмоқда ва уларнинг асосий мақсади иқтисодиётда сифат ўзгаришларини вужудга келтириш, халқимизнинг турмуш даражасини оширишга қаратилмоқда.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки мамлакатимизда изчил ислохотлар амалга оширилаётган соҳа бу қишлоқ хўжалиги соҳасидир ва мазкур ислохотларнинг марказида фермер хўжаликларининг ташкил этилиши ва унинг ҳуқуқий асосларининг яратилиши турибди десак муболаға бўлмайди. Айнан ушбу ислохот асосида қишлоқ аҳолисининг турмуш тарзи, моддий фаровонлиги яхшиланди, шунингдек қишлоқда яшовчи меҳнатга яроқли аҳолини, айниқса, қишлоқ хотин-қизларини ва ёшларни ижтимоий фойдали меҳнатга жалб этиш таъминланиб шу тариқа аҳолининг реал даромадларининг ошишига эришилди.

Мазкур ислохотларнинг ҳуқуқий асослари сифатида «. . . "Фермер хўжалиги тўғрисида"ги қонун ва янги таҳрирдаги Солиқ кодекси ва иқтисодиётни ислоҳ қилиш бўйича умумий ҳисобда 400 дан зиёд қонун ҳужжатлари ишлаб чиқилиб, қабул қилинди ва жорий этилди. Уларнинг барчаси иқтисодиётимизни янада либераллаштириш ва модернизация қилишда нафақат мустаҳкам ҳуқуқий асос, балки амалга оширилаётган бозор ислохотларининг ортга қайтмаслигининг кафолати бўлиб хизмат қилмоқда.»³

Албатта, бу борадаги ислохотларнинг босқичма-босқич амалга оширилишига ҳуқуқий асос вазифасини ўтаган норматив ҳуқуқий базанинг мантиқий равишда қабул қилинганлигини таъкидлаб ўтиш жоиз. Зеро

³ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2010 йил 12 ноябрда бўлиб ўтган Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» мавзусидаги маърузаси. «Халқ сўзи» газетаси 13 ноябрь сони.

хуқуқий омилни шаклантирмасдан туриб, тегишли қонунлар ва меъёрий ҳужжатларни қабул қилмасдан туриб, ислоҳотларни амалга оширишнинг ишончли яъни ислоҳотлар ортга чекинмаслигининг қафолатини яратиб бўлмайди.

Фермерлик тадбиркорликнинг бир кўриниши бўлиб мамлакатимиз иқтисодий ижтимоий ҳаётида муҳим аҳамият касб этиб бошқа тадбиркорлик субъектлари каби ҳуқуқ ва имтиёзлардан тенг асосларда фойдаланиши ҳамда уларнинг ўз мулкига эга бўлишнинг қафолатланиши муҳим аҳамият касб этади.

Зеро, Президентимиз И.А.Каримов айтганидек «Ҳар бир тадбиркор аввало шуни аниқ-равшан билиб олиши керакки, **давлат хусусий мулкдор ҳуқуқларининг ҳимоячисидир.** Шунинг учун ҳам тадбиркорлар ўз бизнесига беҳавотир инвестиция киритиши, ишлаб чиқариш фаолиятини кенгайтириши, маҳсулот ҳажми ва олаётган даромадини кўпайтириши, ўз мулкига ўзи эгалик қилиши, фойдаланиши, тасарруф этиши лозим.»⁴

Давлатимиз раҳбарининг мазкур фикрлари фермер хўжаликлари фаолиятини янада эркинлаштириш уларнинг мамлакатимиз иқтисодий юксалишида фаол иштирок этишининг ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштириш учун илмий изланишлар олиб боришга ундайди.

Ўзбекистон Қишлоқ хўжалиги ҳуқуқининг бугунги ривожланиш босқичида фермер хўжаликларининг ҳуқуқий мақоми ва улар фаолиятининг ҳуқуқий жиҳатларига олимлардан У.Аюбов, Д.Арипов, У.Бозоров, Н.Скрипников, Р.Икрамов, И.Жалилов, Й.Жўраев, Р.Рўзиев, Ш.Рўзиназаров, М.Усмонов, Ж.Холмўминов, Ш.Файзиев ва бошқалар ўзларининг илмий асарлари, дарсликлари, ўқув қўлланмаларида эътибор қаратиб ўтишган.

Фермер хўжаликлари аграр, фуқаролик, ер, молия, меҳнат ҳуқуқий муносабатларининг иштирокчиси ва қишлоқ хўжалигида тадбиркорликнинг

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2010 йил 12 ноябрда бўлиб ўтган Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги «Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» мавзусидаги маърузаси. «Халқ сўзи» газетаси 13 ноябрь сони.

мустақил ташкилий-ҳуқуқий шакли сифатида қишлоқ хўжалиги фаолиятини ўзида мужассам этади. Мазкур ҳолатлар эса фермер хўжаликлари фаолиятини ҳуқуқий таҳлил қилишни, уларнинг ташкил этилиш ва тугатилиш асосларини ҳамда ҳуқуқий моқомини илмий ўрганиш масалаларини долзарб қилиб қўяди.

Зеро, Президентимиз таъбири билан айтганда, “...юртимизнинг янада обод, халқимиз ҳаётининг янада фаровон бўлиши ва олдимизда турган юксак вазифаларнинг бажарилиши, ҳеч шубҳасиз, қишлоқларимизнинг тақдири ва келажаги билан боғлиқ эканини барчамиз яхши англаймиз”.⁵

Юқоридагилардан келиб чиқиб **битирув малакавий ишининг мақсадини** қуйидагича белгилаш мумкин:

Фермер хўжалиги тушунчаси ва фермер хўжаликлари вужудга келишининг ҳуқуқий асослари ҳамда тартибини илмий ўрганиш; фермер хўжаликларининг ҳуқуқий моқомини белгилашнинг ўзига хос хусусиятларини қиёсий таҳлил қилиш; фермер хўжаликларининг ташкил этилишини Ўзбекистондаги аграр ислохотларнинг асоси сифатида таҳлил қилиш; фермер хўжалиги субъектларининг ерлардан фойдаланишини ҳуқуқий тартибга солиш механизмларини ўрганиш; фермер хўжалиги фаолиятини тартибга солувчи ҳуқуқий нормаларнинг амалда тадбиқ этилишини ҳуқуқий таҳлил қилиш; Ўзбекистонда Фермер хўжалигини тугатишнинг ҳуқуқий асослари, тартиби ва ўзига хос хусусиятларини таҳлил қилишдан иборат.

Юқорида қўйилган мақсаддан келиб чиқиб, **битирув малакавий ишининг вазифаларига** қуйидагилар киради:

- фермер хўжалиги тушунчаси ва фермер хўжаликлари вужудга келишининг ҳуқуқий асослари ҳамда тартибини амалдаги қонун ва қонун ости ҳужжатлари асосида таҳлил қилиш.

⁵ Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инкирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Тошкент: Ўзбекистон, 2009. - 42 б.

- Ўзбекистондаги аграр ислохотлар жараёнида фермер хўжаликларининг ҳуқуқий мақомини белгилашнинг ўзига хос хусусиятларини статистик маълумотлар ёрдамида илмий ўрганиш.
- фермер хўжалиги субъектларининг ерлардан фойдаланишини ҳуқуқий тартибга солиш масалаларини амалий мисоллар ёрдамида таҳлил қилиш.
- фермер хўжалигини тугатишнинг ҳуқуқий асослари, тартиби ва ўзига хос хусусиятларини бошқа тадбиркорлик субъектларининг тугатилиши ва қайта ташкил этилиши билан боғлиқ қиёсий таҳлилларни олиб боришдан иборат.

Битирув малакавий ишидан кутилаётган натижалар:

- 1) мавзуга тегишли атама ва ифодаларнинг илмий ҳуқуқий тушунчалари таърифи берилади;
- 2) фермер хўжаликларини қишлоқ хўжалигининг бошқа корхоналаридан фарқловчи ҳуқуқий чегаралари ва унинг ўзига хос хусусиятлари аниқланади;
- 4) фермер хўжаликларининг ташкил этилиши ва тугатилиши юзасидан етарли ҳуқуқий кўникмаларга эга бўлиш ва мазкур ҳуқуқий жараёнларнинг амалда тадбиқ этилиши юзасидан ҳуқуқий билимларни мустаҳкамлаш;
- 5) фермер хўжаликларининг фаолияти ва уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари юзасидан хулосалар берилади.

Битирув малакавий иши кириш, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва бешта параграфни ўз ичига олган иккита бобдан иборат.

I. БОБ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ХУҚУҚИЙ МОҚОМИНИ БЕЛГИЛАБ БЕРУВЧИ НОРМАТИВ ХУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАР ТАСНИФИ.

1.1. Фермер хўжалиги тушунчаси ва фермер хўжаликлари вужудга келишининг ҳуқуқий асослари ҳамда тартиби.

Республикамиз қишлоқ хўжалигида олиб борилаётган аграр сиёсат қишлоқда чинакам мулкдорлар синфини шакиллантириш орқали қишлоқ аҳолисини турмуш даражасини яхшилашга қаратилган. Мамлакатимиз қишлоқ хўжалигидаги иқтисодий муносабатларни халқимиз манфаатларини кўзлаб ва бозор иқтисодиёти талаблари асосида босқичма-босқич ислоҳ қилиш аграр сиёсатнинг асосий йўналиши ҳисобланади. Ўтказилаётган аграр сиёсатда фермер хўжаликларини ташкил этиш ва ривожлантириш масаласининг устуворлиги ўрнатилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида» 2003 йил 24 мартдаги ПФ-3226 сон фармонида «Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислоҳотларни янада чуқурлаштириш, қишлоқда ишлаб чиқариш муносабатларини такомиллаштириш, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини бошқаришнинг бозор тамойилларига мос келадиган ташкилий тузилмасини тадбиқ этиш, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларининг мустақиллигини кенгайтириш ҳамда уларнинг ишончли ҳуқуқий муҳофазасини таъминлаш мақсадида... истиқболда асосий қишлоқ хўжалик маҳсулоти ишлаб чиқарувчи субъект бўлиб қоладиган фермер хўжаликларини ривожлантиришни устувор йўналиш сифатида» белгилади. Республикада фермер хўжаликларини ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратишни кўзда тутувчи концепция ишлаб чиқилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш концепцияси тўғрисида»ги ⁶ фармони, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш концепциясини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги қарори⁷, Ўзбекистон Республикаси Президентининг "2005-2007 йилларда фермер хўжаликларини жадал ривожлантиришга қаратилган таклифлар тайёрлаш бўйича махсус комиссия тузиш тўғрисида" Фармойиши⁸, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «2005-2007 йилларда фермер хўжаликларини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарор⁹ларида яқин йилларда фермер хўжаликлари барқарор ривожланишини таъминлашнинг асосий йўналишлари белгилаб берилди. Демак, айтишимиз мумкинки, фермер хўжаликларини ривожлантириш давлатимиз аграр сиёсатининг устувор йўналиши сифатида қолаверади.

Кишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш тадбиркорлик субъектлари таркибида фермер хўжаликлари салмоқли ўринни эгаллайди. Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 30 апрелда қабул қилинган “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонун¹⁰ унинг ҳукукий ҳолатини белгилашда асосий ҳужжат ҳисобланади. Ушбу қонуннинг 3-моддасига асосан, фермер хўжалиги ижарага берилган ер участкаларидан фойдаланган ҳолда қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқариши билан шуғулланувчи, мустақил хўжалик юритувчи субъектдир.

Фермер хўжалиги ташкил этиш шартлари қонунда аниқ кўрсатиб берилган. Қонуннинг 5-моддасига кўра, Фермер хўжалиги аксарият ҳолларда ортиқча меҳнат ресурслари бўлмаган ерларда ва ҳудудларда ташкил этилади.

⁶ 2003 йил 27 октябрдаги ПФ-3342⁶ сонли фармони «2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш концепцияси тўғрисида»

⁷ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 октябрдаги «2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш концепциясини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги 476- сон қарори

⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг "2005-2007 йилларда фермер хўжаликларини жадал ривожлантиришга қаратилган таклифлар тайёрлаш бўйича махсус комиссия тузиш тўғрисида" 2004 йил 4 ноябрдаги Ф-2069-сон Фармойиши

⁹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 24 декабрдаги № 607 «2005-2007 йилларда фермер хўжаликларини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори

¹⁰ Мазкур қонуннинг янги таҳрири ЎЗР 26.08.2004 й. 692-2-сон қонуни билан тасдиқланган

Фермер хўжалиги хўжалик бошлиғи томонидан, хўжаликка алоҳида мол-мулк ажратиб бериш ва уставини тасдиқлаш йўли билан ташкил этилиши қонуннинг 6-моддасида баён этилган. Қонуннинг 4-моддасида эса, ўн саккизга тўлган, қишлоқ хўжалигида тегишли малака ва иш тажрибага эга бўлган шахслар фермер бўлиши мумкин.

Чорвачилик маҳсулотлари етиштиришга ихтисослашган фермер хўжалиги камида 30 шартли бош чорва моли бўлган тақдирда ташкил этилади. Фермер хўжалигига бериладиган ер участкаларининг энг кам ўлчами бир шартли бош чорва молга ҳисобланганда Андижон, Наманган, Самарқанд, Тошкент, Фарғона ва Хоразм вилоятларидаги суғориладиган ерларда камида 0,30 гектарни, бошқа вилоятлар ва Қорақалпоғистон Республикасидаги суғориладиган ерларда камида 0,45 гектарни, суғорилмайдиган (лалмикор) ерларда эса камида 2 гектарни ташкил этади.

Шунингдек, деҳқончилик маҳсулотлари етиштиришга ихтисослаштирилган фермер хўжаликларига ижарага бериладиган ер участкаларининг энг кам ўлчами пахтачилик ва ғаллачилик учун камида 10 гектарни, боғдорчилик, узумчилик, сабзавотчилик ва бошқа экинлар етиштириш учун камида 1 гектарни ташкил этиши кўрсатиб ўтилган.

Лекин мазкур шартларнинг мавжудлиги фермер хўжалиги ташкил этиш ва фермер бўлиш учун етарли деган хулосани бермайди. Республикамизда фермер хўжалигини ташкил этиш истагида бўлган шахсларга қатъий талаблар қўйилган. Бунда Фермер хўжалиги ташкил этиш учун унинг бошлиғи белгиланган тартибда ер участкаси олиши керак бўлади.

Ер участкалари фермер хўжаликларини ташкил этиш учун:
захира ерлардан;

юримдик ва жисмоний шахсларга берилмаган қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерларидан;

қайта ташкил этилаётган ва тугатилаётган қишлоқ хўжалиги кооперативларининг (ширкат хўжаликларининг) ва бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналари, муассасалари ва ташкилотларининг ер участкаларидан;

қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкат хўжаликларининг) камда бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналари, муассасалари ва ташкилотларининг ер участкаларидан берилади.(Қонуннинг 10-моддаси)

Ўз навбатида бу қоида фермер хўжаликларини ташкил этиш тартибини белгилайди. Қонун ҳужжатларига мувофиқ, Фермер хўжаликлари ташкил этиш учун ер участкалари қатъий равишда танлов асосида берилади. Бунинг учун белгиланган тартибда танловда ғолиб чиқиш лозим.

Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 5 январдаги 8-сон қарори билан тасдиқланган «Қайта ташкил этилаётган қишлоқ хўжалиги корхонаси негизида фермер хўжалиги барпо этиш учун талабгорларни танлаш ва уларнинг танловини ўтказиш Тартиби» ва Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг буйруғи билан тасдиқланган «Фермер хўжалигини юритиш учун ер участкаларини беришда танлов ғолибини аниқлаш тартиби тўғрисида Низом»¹¹ фермер хўжаликларини ташкил этишда талабгорларни танлаш ва уларнинг танловини ўтказиш шартларини, танлов ғолибларини аниқлаш тартибини белгилаб беради.

Хусусан, Низомда Ўзбекистон Республикаси Ер кодексининг 53-моддасига¹² мувофиқ, юридик ва жисмоний шахсларга берилмаган қишлоқ хўжалиги мақсадидаги ерлардан ва (ёки) захирадаги ерлардан, қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) ёки бошқа қишлоқ хўжалиги корхонаси ва ташкилотининг ваколатли органи умумий мажлиси томонидан ижарага олувчини аниқламасдан ажратилган ерлардан, шунингдек, қайта ташкил этилаётган ва тугатилаётган қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкат хўжаликлари)нинг ҳамда бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналари ва ташкилотларининг ер участкаларини фермер хўжалиги юритиш учун беришда танлов ғолибини аниқлаш мезонлари ва тартиби белгиланган.

¹¹ Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг 2005 йил 18 ноябрдаги 237а-сон буйруғи билан тасдиқланган «Фермер хўжалигини юритиш учун ер участкаларини беришда танлов ғолибини аниқлаш тартиби тўғрисида Низом»

¹² Ўзбекистон Республикаси Ер кодекси (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 5-6-сон, 82-модда; 2003 й., 9-10-сон, 149-модда; Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 25-сон, 287-модда, 51-сон, 514-модда; 2007 й., 52-сон, 533-модда; 2009 й., 3-сон, 9-моддалари билан ўзгартиришлар киритилган) 53-модда

Унга кўра ер участкаларини фермер хўжалиги юритиш учун беришда ерларни фермер хўжаликларига бериш бўйича танлов ўтказиш тўғрисида туман ҳокими қарор қабул қилади. Туман ҳокимининг танлов ўтказиш тўғрисидаги қарори эълон қилинади. Эълонда танловга қўйилаётган ер участкасининг ўлчами, жойлашган жойи, сифати ва бошқа тавсифлари, ташкил этилаётган фермер хўжалигининг мўлжалланаётган ихтисослашуви, танловнинг ўтказилиш вақти ва жойи кўрсатилиши лозим. Танлов уни ўтказиш тўғрисидаги қарор қабул қилинган ва эълон қилинган кундан бошлаб бир ой мобайнида ўтказилиши керак.

Танловда иштирок этиш ҳуқуқига Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари, шу жумладан фаолият кўрсатаётган фермер хўжаликларининг бошлиқлари эга. Ер участкалари бериш (сотиш) масалаларини кўриб чиқиш бўйича комиссия фермер хўжалигига ер участкалари бериш бўйича танлов ўтказади.

Ер участкалари бериш тўғрисидаги ариза ташкил этилаётган хўжаликнинг бизнес-режаси ёки фаолият дастури илова қилинган ҳолда туман ҳокимига берилади. Фуқароларнинг аризаси махсус дафтарда рўйхатдан ўтказилади. Туман ҳокими ариза келиб тушган куниёқ аризани ер участкалари бериш (сотиш) масалаларини кўриб чиқиш бўйича комиссияга юборади.

Танловда иштирок этиш учун қатнашувчиларни танлаш икки босқичдан иборат бўлади:

биринчи босқичда ҳужжатларнинг тўлиқлиги ва мазмуни текширилади; иккинчи босқичда талабгорларнинг аризаларида баён қилинган таклифларнинг иқтисодий асосланганлиги ўрганиб чиқилади. Бунда талабгорларнинг имкониятлари 10 баллик рейтинг шкаласида баҳоланади.

Бунда олган бали энг юқори балл олган талабгордан 10 баллгача ёки 10 баллга фарқ қилган талабгорлар энг юқори балл олган талабгорлар ҳисобланади ва танловда иштирок этиш учун тавсия этилади.

Танлов уни ўтказиш тўғрисида эълон қилинган кундан сўнг бир ойдан кейин ўтказилади ва унда комиссия аъзолари умумий сонининг камида учдан икки қисми иштирок этгандагина ҳақиқий ҳисобланади. Танлов энг кўп ариза тушган лойиҳалар бўйича бошланиб, аризаларнинг сони камайишига қараб навбатма-навбат ўтказилади.

Энг кўп якуний балл тўплаган талабгор танлов ғолиби деб комиссия раиси томонидан эълон қилинади. Комиссия якуний йиғилишининг баённомаси икки нусхада тузилиб, комиссия раиси, аъзолари ва котиби томонидан имзоланади.

Комиссиянинг якуний йиғилиши баёни ва унга илова қилинган ҳужжатлар туман ҳокимига юборилади. Комиссия томонидан ўтказилган танлов якунларига кўра ер ажратиш тўғрисида туман ҳокимининг қарори чиқарилади.

Туман ҳокимининг фермер хўжалиги юритиш учун ер участкаси бериш тўғрисидаги қарори вилоят ҳокими бошчилик қиладиган ер участкалари бериш (реализация қилиш) масалаларини кўриб чиқувчи вилоят комиссияси томонидан тасдиқланганидан кейин кучга киради. Сўнгги вақтларда Республикамизда боғ ва узумзорларни ривожлантириш мақсадида шу йўналишда фермер хўжаликларини ташкил этишга алоҳида эътибор берилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Мева-сабзавотчилик ва узумчилик соҳасида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги¹³ ва «Мева-сабзавотчилик ва узумчилик соҳасини ислоҳ қилиш бўйича ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида»ги қарори¹⁴ бу борадаги ҳуқуқий асос бўлди. Шунга кўра, Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирининг 2006 йил 18 январдаги 13-сон буйруғи билан “Қайта ташкил этилаётган қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкатлари)нинг боғ ва узумзорларини сотиш тартиби тўғрисида Низом ” тасдиқланди. Низом қайта ташкил этилаётган қишлоқ

¹³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 9 январдаги «Мева-сабзавотчилик ва узумчилик соҳасида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-3709-Фармони

¹⁴ 2006 йил 11 январдаги “Мева-сабзавотчилик ва узумчилик соҳасини ислоҳ қилиш бўйича ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-255-сон қарори

хўжалиги кооперативлари (ширкатлари)нинг, шу жумладан мева-сабзавотчилик ва узумчиликка ихтисослашган қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкатлари)нинг боғ ва узумзорларини фермер хўжалиги юритиш учун сотиш тартибини белгилайди.

Унга кўра, Қайта ташкил этилаётган қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкатлари) нинг боғ ва узумзорлари ким ошди савдолари орқали сотилади, савдоларда мазкур соҳада муайян иш стажы ва малакаларига эга бўлган даъвогарларнинг иштирок этишларига йўл қўйилади. Ким ошди савдолари аукцион шаклида ўтказилади.

Аукционда ғолиб чиққан талабгор ҳамда Махсус комиссия раиси ва аъзолари аукцион ўтказилган куни аукцион натижалари тўрисида 3 нусхада баённома имзолайдилар, бу баённома шартнома кучига эга бўлади.

Ким ошди савдосида ғолиб чиққан талабгор боғ ва узумзор учун тўловни тўлиқ тўлаганидан сўнг Махсус комиссия кейинги кундан кечиктирмай ким ошди савдоси натижаси тўрисидаги баённомани боғ ва узумзор жойлашган ер участкасини фермер хўжалиги юритиш учун бериш тўрисида қарор чиқариш учун туман ҳокимига юборади. Туман ҳокими уч кун мобайнида фермер хўжалиги юритиш учун ер участкаси бериш тўғрисида қарор чиқаради ва уч кун муддатда ушбу қарорни ҳамда ким ошди савдоси натижаси тўрисидаги баённоманинг бир нусхасини вилоят ҳокими бошчилик қиладиган ер участкалари бериш (сотиш) масалаларини кўриб чиқувчи вилоят комиссиясига тасдиқлаш учун юборади. Боғ ва узумзорлар жойлашган ер участкасини узоқ муддатли ижарага олиш шартномасини расмийлаштириш ва рўйхатга олиш Ўзбекистон Республикаси қонунларига асосан белгиланган тартибда амалга оширилади.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, мавжуд қонунчиликка асосан фермер хўжалигини ташкил этиш қуйидаги босқичлардан иборат:

1. Фермер хўжалигини ташкил этиш учун ер участкасини бериш бўйича танлов эълон қилиш.(Махсус комиссиянинг ОАВдаги эълони, туман ҳокимининг танлов ўтказиш тўғрисидаги қарори)

2. Танловни ўтказишга тайёргарлик кўриш. (Талабгорларнинг аризаларини қабул қилиш, йиғилган ҳужжатларни ўрганиш ва баҳолаш)

3. Танловни ўтказиш. (Талабгорларнинг йиғган баллари асосида танлов ғолибини аниқлаш)

4. Туман ҳокимининг фермер хўжалиги юритиш учун ер участкаси бериш тўғрисидаги қарори. (Ҳокимнинг бу қарори Танлов комиссиясининг протокол билан расмийлаштирилган қарорига асосан чиқарилади)

5. Вилоят ҳокими бошчилик қиладиган вилоят комиссияси томонидан туман ҳокимининг фермер хўжалиги юритиш учун ер участкаси бериш тўғрисидаги қарорини тасдиқлаш ҳақидаги қарори.

6. Қонунларда белгиланган тартибда давлат рўйхатидан ўтказиш.

«Фермер хўжалиги тўғрисида»ги қонуннинг 7-моддаси талабига мувофиқ «Фермер хўжалиги белгиланган тартибда давлат рўйхатига олинган пайтдан эътиборан ташкил этилган деб ҳисобланади».

Фермер хўжалиги ваколатли орган томонидан давлат рўйхатига олинганидан кейин юридик шахс мақомини олади, банк муассасасида ҳисоб-китоб varaғи ва бошқа хил ҳисобварақлар очишга, номи ёзилган муҳрга эга бўлишга ҳақли.

Фермер хўжалигини давлат рўйхатидан ўтказиш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш учун рўйхатдан ўтказиш тартиботлари тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида"ги қарори билан тасдиқланган "Тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш, ҳисобга қўйиш ва рухсат берувчи ҳужжатларни расмийлаштириш тартиби тўғрисидаги Низом"¹⁵га асосланади. Туманлар ва шаҳарлар ҳокимликлари ҳузуридаги тадбиркорлик субъектларини рўйхатдан ўтказиш инспекциялари рўйхатга олувчи давлат органи бўлиб ҳисобланади ва Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги ва Давлат мулки қўмитасининг қарорлари билан

¹⁵ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 20 августдаги 357-сонли "Тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш учун рўйхатдан ўтказиш тартиботлари тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида"ги қарори билан тасдиқланган "Тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш, ҳисобга қўйиш ва рухсат берувчи ҳужжатларни расмийлаштириш тартиби тўғрисидаги Низом"

тасдиқланган «Туманлар ва шаҳарлар ҳокимликлари ҳузурида тадбиркорлик субъектларини рўйхатдан ўтказиш инспекциялари тўғрисида Намунавий Низом»¹⁶ га мувофиқ фаолият юритади.

Фермер хўжаликлари ҳуқуқларига уларга берилган ер участкасида ўз уставида назарда тутилган ихтисослашувга ва ижарага олиш шартномасига мувофиқ фермер хўжалигининг ишлаб чиқариш фаолиятини ташкил этиш, ихтисослашувни ҳисобга олган ҳолда ва тузилган контракция шартномалари асосида қишлоқ хўжалик экинларини жойлаштиришни амалга ошириш, харид қилинадиган маҳсулотга олдиндан ҳақ тўланадиган фьючерс контрактлари тузиш, етиштирган маҳсулотини, шу жумладан бу маҳсулотни истеъмолчиларга реализация қилиш ҳуқуқини ўз хоҳишига кўра тасарруф этиш, етиштираётган маҳсулоти, бажараётган ишлари ва кўрсатаётган хизматларига нарх белгилаш, электр энергияси, ёқилғи-мойлаш материаллари, минерал ўғитлар, ўсимликларни ҳимоя қилишнинг кимёвий воситалари етказиб берилиши, хизматлар кўрсатилиши юзасидан шартномалар тузиш, тадбиркорлик фаолиятидан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда солиқ солинадиган, чекланмаган миқдорда даромад (фойда) олиш, олган даромадларини (фойдасини), банк муассасасидаги ўзининг ҳисоб варақларида бўлган пул маблағларини тасарруф этиш, акциялар ва бошқа қимматли қоғозлар олиш, кредитлар олиш, бошқа юридик ва жисмоний шахсларнинг пул маблағларини, ҳамда бошқа мол-мулкни шартнома асосида жалб этиш ҳамда уларни ишлаб чиқаришга ва такрор ишлаб чиқаришга йўналтириш, кредитлар олиш учун ўз мол-мулкни, шунингдек ер участкасини ижарага олиш ҳуқуқини гаровга қўйиш, кичик ҳамда хусусий корхоналар учун берилган имтиёзлар ва преференцияларнинг барча турларидан фойдаланиш, зарур асбоб-ускуналар, ишлаб чиқариш воситалари, ҳамда бошқа мол-мулкни олиш, ижарага олиш, бинолар ва

¹⁶ Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги ва Давлат мулки кўмитасининг 2003 йил 27 сентябрдаги 05-20-401-сонли, 14-сонли ва 01/23-55-сонли қарорлари билан тасдиқланган «Туманлар ва шаҳарлар ҳокимликлари ҳузурида тадбиркорлик субъектларини рўйхатдан ўтказиш инспекциялари тўғрисида Намунавий Низом»

иншоотлар куриш, ҳамда уларни таъмирлаш, ўз ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш учун судга мурожаат этиш кабилар киради.

Шулар билан бир қаторда, фермер хўжаликлари қонун ҳужжатларига мувофиқ тегишли мажбуриятларга, хусусан ер участкасидан қонун ҳужжатларида ва ижарага олиш шартномасида кўрсатилган шартлар асосида, белгиланган мақсадда, самарали ва оқилона фойдаланилишини таъминлаши, экологик талабларга ва атроф муҳитни муҳофаза қилишнинг бошқа қоидаларига риоя этиши, ер участкасининг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, унинг унумдорлигини сақлаб қолиш ва ошириш тадбир-чораларини кўриши, бизнес-режада шу мақсад учун маблағлар ажратилишини назарда тутиши, агар ижарага олиш шартномасида бошқа муддат белгиланган бўлмаса, ер участкаси берилган вақтдан эътиборан бир йил ичида ундан фойдаланишга киришиши, тузилган контрактация шартномаларига мувофиқ давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулоти назарда тутилган ҳажмларда етказиб берилишини таъминлаши, ғўза ва дон экинларини навлар бўйича жойлаштиришнинг белгиланган талабларига риоя этиши, сув ресурсларидан сувдан лимит бўйича фойдаланиш тўғрисидаги шартномага мувофиқ фойдаланиши, хўжалик ичидаги мелиоратив тармоқни тозалаб ва таъмирлаб туриши, ер участкасини сақлаш шартларига ва сервитутларга риоя этиши, ўз ходимлари учун хавфсиз меҳнат шароитларини таъминлаши, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ўз вақтида тўлаши, қишлоқ хўжалиги маҳсулоти етиштиришда агротехника талабларига риоя этиши, қишлоқ хўжалиги ўсимликларининг зараркунандалар, касалликлар ва бегона ўтлардан муҳофаза қилинишини таъминлаши шартлиги каби мажбуриятларга эга.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, фермер хўжалиги ҳуқуқий ҳолатида унинг мулкӣ мустақилликка эга бўлиши энг муҳим белгилардан бири бўлиб, унинг амалӣ фаолиятида ҳам катта аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонунининг 19-моддасига мувофиқ фермер хўжалиги ўзига қарашли бинолар,

иншоотлар, қишлоқ хўжалиги экинзорлари ва кўчатзорлари, дов-дарахтлар, чорва моллар, паррандалар, етиштирган маҳсулоти, қишлоқ хўжалик техникаси, инвентарь, асбоб-ускуналар, транспорт воситалари, пул маблағлари, интеллектуал мулк объектлари, шунингдек фермер хўжалигининг балансидаги бошқа мол-мулкка нисбатан мулкдор ҳисобланади.

Фермер хўжалиги бошлиғининг пул ва моддий маблағлари, товарларни реализация қилишдан (ишлар бажаришдан, хизматлар кўрсатишдан) олинган даромадлар (фойда), қимматли қоғозлардан келган даромадлар, қонунларда тақиқланмаган бошқа манбалар фермер хўжалигининг мол-мулкни шакллантириш манбалари бўлиши мумкин ва фермер хўжалиги қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда мол-мулкни яратиш, кўпайтириш, олиш, ижарага ёки вақтинча фойдаланишга олиш ҳуқуқига эга.

Фермер хўжалигининг мол-мулки фуқаролик ҳуқуқи объекти сифатида унинг хусусиятларини эътиборга олган ҳолда кўчар мулкка ва кўчмас мулкка бўлинган бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 83-моддасига кўра, кўчмас мулк таркибига ер участкалари ва ер ости бойликлари, кўп йиллик дов-дарахтлар, шунингдек бинолар ва иншоотлар, қонунда кўрсатилган ҳолларда, бошқа мол-мулклар ҳам кириши мумкинлиги белгиланган. Фермер хўжалигининг ўзи эса юридик шахс ҳуқуқига эга бўлган қишлоқ хўжалик корхонаси сифатида кўчмас мулк ҳисобланади.

Фуқаролик кодексининг 85-моддасига асосан бутун корхона мулккий комплекс сифатида кўчмас мулк ҳисобланиб, бутун корхона ёки унинг маълум қисми олди-сотди битимининг объекти бўлиши мумкинлигини ҳисобга олганда, мулккий комплекс бўлган корхона таркибига унинг фаолияти учун мўлжалланган ҳамма мулк турлари, шу жумладан ер участкалари, бинолар, иншоотлар, ускуна, инвентарь, хом ашё, маҳсулот, талаб қилиш ҳуқуқи, қарзлар, шунингдек корхонани, унинг маҳсулоти, ишлари ва хизматларини акс эттирувчи хусусий аломатларга (фирма номи, товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари) бўлган ҳуқуқлар ва бошқа мутлак

ҳуқуқлар, агар қонун ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, киради.

Шуни эътиборга олиш керакки, фермер хўжаликлари фуқаролик ҳуқуқи муомаласида корхона сифатида объект ва юридик шахс сифатида ҳуқуқий муносабатнинг субъекти эканлигини ҳисобга олганда, Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонунида фермер хўжаликларининг корхона сифатида кўчмас мулк ҳолатидаги ҳуқуқий мақоми аниқ белгилаб берилган бўлиши лозим. Бу эса бозор иқтисодиёти шароитида фермер хўжаликлари ва уларнинг мулкдорлари фаолияти эркинликларини таъминлашга хизмат қилади.

Таниқли ҳуқуқшунос олим О.Оқюлов таъкидлаганидек, “иқтисодиётни эркинлаштиришни ҳуқуқий асосларини мукаммаллаштириш хўжалик қонунчилигини унификация қилишдан бошланмоғи лозим. Хўжалик юритувчи субъектларнинг тадбиркорлик фаолиятини тартибга солувчи барча қонунлар ва қонун ости ҳужжатлари қайта кўриб чиқилмоғи, муайян тизимга солинмоғи шарт. Бундай норматив ҳужжатлар қайси ҳуқуқ тармоғига мансуб бўлишидан қатъи назар (фуқаролик, солиқ, божхона, жиноят, маъмурий ва ҳ.к.) ўзаро уйғун ва мантиқий яхлит бўлишини таъминлаш лозим бўлади”¹⁷.

¹⁷ Оқюлов О., Бурханходжаева Х. ва бошқалар. Тадбиркорлик фаолиятини эркинлаштиришнинг ҳуқуқий муаммолари. – Тошкент: ТДЮИ, 2008. – 69-бет

1.2. Ўзбекистондаги аграр ислохотларда фермер хўжаликларининг ҳуқуқий мақомини белгилашнинг ўзига хос хусусиятлари.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар жараёнида хусусий секторни ҳар томонлама ривожлантиришга, кичик бизнес ва тадбиркорликнинг иқтисодиётдаги ўрнини янада оширишга жиддий эътибор қаратилмоқда. Кичик тадбиркорликни ташкил этиш, унинг фаолиятини тартибга солиш ва ҳуқуқий ҳимоя қилишнинг зарур меъёрий-ҳуқуқий тизимни яратиш ислохотлар босқичида энг долзарб вазифалардан бири сифатида юзага чиқди. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, мустақиллик йилларида кичик тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқий манфаатларини ҳимоя қилиш ва уларнинг эркин фаолият юритишлари учун қулай шарт-шароит яратиш йўлида ҳукуматимиз томонидан самарали механизм ва институционал тизим яратилди ҳамда улар йилдан-йилга такомиллаштирилиб борилмоқда.

Мамлакатимизда бозор иқтисодиётини янада эркинлаштиришда қишлоқ хўжалиги соҳасидаги ислохотларни ташкилий-ҳуқуқий таъминлаш долзарб муаммолардан бўлиб ҳисобланади. Мустақиллик йилларида товар-пул муносабатларини ҳуқуқий тартибга солишда рўй берган янгилик ва ўзгаришлар аграр тадбиркорлик фаолияти субъектларининг ташкилий-ҳуқуқий шакллари ривожлантиришга ҳам бевосита боғлиқдир. Қишлоқ хўжалигида ислохотларнинг самарадорлигини ошириш унинг ташкилий-ҳуқуқий шакллари бозор иқтисодиётининг талаблари ва соҳада ишлаб чиқаришнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олиб амалга оширишни тақозо этади. Аграр тармоқда фаолият юритаётган тадбиркорлик субъектлари ўзининг ҳуқуқий мақоми жиҳатидан бошқа соҳадаги тижорат ташкилотларидан тубдан фарқ қилади. Бу ҳол соҳада хўжалик юритишнинг ўзига хос шакл ва усулда ташкил этилиши билан бевосита алоқадордир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов таъкидлаганидек, сўнгги йилларда қишлоқ хўжалиги соҳасида ҳам туб ўзгаришлар рўй берди.

Хўжалик юрителининг совет давридан қолган, ўзини оқламаган шаклларидан воз кечиб, уларнинг ўрнига бутун дунёда кенг жорий этилган хусусий фермер хўжаликлари ташкил этилди.

Бугунги кунда фермер хўжаликлари том маънода қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришнинг асосий шаклига, уни барқарор ва самарали ривожлантирадиган, ҳаракатлантирувчи кучга, таъбир жоиз бўлса, бу йўналишнинг локомотивига айланди. Бу соҳада бозор инфратузилмаси амалда қайта тузилди, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва рағбатлантириш сифат жиҳатидан янги тамойиллар асосида қурилди¹⁸.

Қишлоқ хўжалиги корхоналарининг ҳуқуқий ҳолати Ўзбекистон Республикасидаги корхоналарнинг ҳуқуқий ҳолатидан келиб чиққан ҳолда белгиланади. Аммо қишлоқ хўжалиги корхоналари меҳнатни ташкил қилиш, меҳнатга ҳақ тўлаш, иш вақти ва дам олиш вақтини белгилашда ишлаб чиқариш жараёнини ташкил этишда ўзига хос хусусиятларга эгадирлар. Ушбу хусусиятлар қишлоқ хўжалиги корхоналарини ҳуқуқий ҳолатини белгилашда ўз таъсирини кўрсатади.

Қишлоқ хўжалик корхоналарнинг ҳуқуқий ҳолати Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 39-72-моддаларида юридик шахсларни ҳуқуқий мақомига тааллуқли қоидаларга мувофиқ белгиланади.

Бундан ташқари корхоналарнинг ҳуқуқий ҳолатига оид нормалар “Ўзбекистон Республикасида корхоналар тўғрисида”ги, “Ўзбекистон Республикасида тадбиркорлик тўғрисида”ги, “Хўжалик жамиятлар ва ширкатлар тўғрисида”ги, “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги, “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги, “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги қонунлари ва бошқа қонун ҳужжатлари билан ҳам белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 39-моддасига мувофиқ ўз мулкида хўжалик юрителида алоҳида мол-мулкка эга бўлган ҳамда ўз мажбуриятлари юзасидан ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган, ўз

¹⁸ Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли. – Т.: Ўзбекистон, 2007. 40-б

номидан мулкӣ ва шахсий номулкӣ ҳуқуқларга эга бўла оладиган ва уларни амалга ошира оладиган, мажбуриятларни бажара оладиган судда даъвогар ва жавобгар бўла оладиган ташкилот юридик шахс ҳисобланади. Барча корхоналарни, шу жумладан қишлоқ хўжалиги корхоналарини ҳуқуқий ҳолати шу талабдан келиб чиққан ҳолда белгиланади.

Юридик шахслар Фуқаролик кодексининг 40-моддасига мувофиқ тижорат ёки тижоратчи бўлмаган ташкилотларга бўлинади. Фойда олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олган ташкилот тижоратчи деб ҳисобланади. Барча қишлоқ хўжалиги корхоналари "Ўзбекистон Республикасида корхоналар тўғрисида"ги Қонуннинг 1-моддасига, "Фермер хўжалиги тўғрисида"ги Қонуннинг 3-моддасига ва бошқа қонун ҳужжатларига мувофиқ қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини товар ишлаб чиқориш ва уларни сотиш натижасида фойда олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилганлари учун тижоратчи ташкилотлар қаторига кирадилар.

Шундай қилиб, қишлоқ хўжалик корхоналарнинг қуйидаги асосий белгиларини кўрсатиш мумкин:

а) корхона мулк ҳуқуқи, хўжалик юритиш ёки оператив бошқариш ҳуқуқи асосида алоҳида мол-мулкга эга бўлиши. Масалан, фермер хўжалигининг мол-мулки уларнинг аъзоларини мол-мулки ҳисобланиб, корхонага умумий мулк асосида берилади, қишлоқ хўжалиги давлат корхонасида эса мол-мулк давлат томонидан хўжалик юритиш ёки оператив бошқариш ҳуқуқи асосида берилади;

б) корхона ўз кучи билан маҳсулотларни ишлаб чиқаради, ишларни бажаради, хизматлар кўрсатади. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятининг асосий предмети бўлиб, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ва сотиш ҳисобланади, аммо шу билан бир қаторда қишлоқ хўжалиги корхоналари ишлар бажариши ёки хизматлар кўрсатиши мумкин. Масалан, қурилиш ёки маиший хизмат кўрсатувчи бўлинмаларини очиши мумкин;

в) мустақил равишда хўжалик юритиши. Корхона ишлаб чиқадиган маҳсулотлар турини ва хажмини ўз ишлаб чиқариш режаларида маҳсулотга, ишларга ва хизматларга бозордаги талабга мувофиқ белгилайдилар. Аммо, баъзи бир турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришни корхоналар давлат буюртмаси асосида ташкил этишлари мумкин, шу жумладан қишлоқ хўжалигида- пахта ва дон етиштириш шу тартибда амалга оширилади;

г) ишлаб чиқариш жараёнида ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўлиши. Корхоналарнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари энг аввал қонун ҳужжатларида белгиланади, масалан, маҳсулотни сотиш ёки ўзига зарур бўлган мол-мулкни сотиб олиш ҳуқуқи, тегишли давлат органларига статистика ва бошқа ахборотларни тақдим этиш ёки солиқ тўлаш мажбурияти. Бундан ташқари, ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва уни амалга оширишда қишлоқ хўжалиги корхоналари бошқа юридик ва жисмоний шахслар билан шартномавий муносабатларга киришадилар. Қишлоқ хўжалиги корхоналари шу жараёнда ўғитлар, уруғлар, чорва моллар ва ҳоказоларни олиш мақсадида ёки етиштирилган маҳсулотларни сотиш учун бошқа корхона, муассаса ва ташкилотлар билан тегишли шартномалар тузадилар ва тегишли ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўладилар;

д) судда даъвогар ва жавобгар бўлиши. Корхона мулкӣ ва номулкӣ ҳуқуқ ва мажбуриятга эга бўлиб туриб, ўз ҳуқуқ ва манфаатларини қонун асосида судда ҳимоя қила олади. Корхонани қонунда ёки шартномада белгиланган ҳуқуқлари бузилган тақдирда у судда уларни ҳимоя қилиш ҳуқуқига эгадир ва аксинча ҳолларда эса у ўзга корхона ва ташкилотларни ҳуқуқларини бузганида корхона судда жавобгар сифатида қатнашиши мумкин. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси ва бошқа қонун ҳужжатларида корхоналарнинг у ҳуқуқ ва манфаатини асосан суд орқали ҳимоя қилишга алоҳида ўрин берилган.

Корхоналарнинг ҳуқуқӣ ҳолатини ўрганишда қуйидаги масалаларни инобатга олиниши лозим: корхонани тузиш тартиби ва унинг давлат рўйхатидан ўтказилиши; корхонанинг муассасалари; корхонанинг мол-

мулки; корхонанинг бошқарув идоралари; ишлаб чиқаришни ташкил қилиш; меҳнат муносабатларни тартибга солиш; корхонада даромадни тақсимлаш; корхона ва давлат орасидаги муносабатлар; корхонани тугатиш ёки қайта ташкил этиш.

Фермер хўжаликлари тузилиши жиҳатидан оддий тартибли юридик шахс бўлиб ҳисобланади. Фермер хўжаликларини ташкил қилишда асосан оилавий характердаги аъзолик муҳим аҳамиятга эга. Фермер хўжалиги аъзолари ўртасидаги ўзаро муносабат шартнома асосида белгиланиши хўжаликда ишлаб чиқаришни оилавий ташкил қилишда ҳукмрон бўлганлиги сабабли бундай шартномани тузиш қонунда ифода этилган.

Фермер хўжаликлари аграр, фуқаролик, ер, молия ҳуқуқий муносабатларнинг ва қишлоқ хўжалигида тадбиркорликнинг мустақил ташкилий-ҳуқуқий шакли сифатида қуйидаги белгилар билан тавсифланади:

биринчидан, қишлоқ хўжалик ва у билан боғлиқ фаолиятни ўзида мужассамлаштирган учта компонентни мулкӣ томорқа участкаси ва фуқарони ўзида ифода этади;

иккинчидан, юридик шахс ҳуқуқига эга бўлган мустақил хўжалик субъекти сифатида ҳуқуқ ва мажбуриятларга эгадир;

учинчидан, товар қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш фаолиятини узоқ муддатли ижарага берилган ер участкасида амалга оширилади.

Тажрибага асосан, фермер хўжалиги ихтиёрий равишда хўжалик бошлиғининг туман ҳокимига ва қишлоқ хўжалик кооперативи (ширкат хўжалиги) бошқарувига ёзма мурожати асосида ташкил этилади. Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат) бошқаруви фермер хўжалигини ташкил этиш тўғрисидаги масалани умумий мажлисга олиб чиқади, умумий мажлис бу хусусида тегишли қарор қабул қилади. Фермер хўжаликлари рухсат олиш тартибида ташкил қилинадиган юридик шахслар жумласига киради. Бинобарин, туман ҳокими қишлоқ хўжалик кооперативи (ширкат) умумий мажлисининг қарори асосида, ер участкалари бериш масалаларини кўриш

бўйича туман комиссиясининг хулосасини инобатга олган ҳолда фермер хўжалигини ташкил этиш тўғрисида қарор қабул қилади.

Ер участкасини ижарага олиш шартномаси белгиланган тартибда давлат рўйхатига олинган пайдан эътиборан фермер хўжалиги ташкил этилган деб ҳисобланади. Фермер хўжалиги туман ҳокимлигида давлат рўйхатига олинганидан кейин юридик шахс мақомини олади, банк муассасида ҳисоб-китоб ва бошқа хил ҳисоб варақалар очишга, номи ёзилган муҳрга эга бўлишга ҳақлидир.

Фермер хўжалигининг махсус ҳуқуқ лаёқатини амалга оширишида унинг аъзолари ва бошлиғига ҳам муайян масъулият юкланади. Энг аввало шуни таъкидлаш керакки, фермер хўжалиги аъзолари бўлиб хўжаликни бирга юритаётган, бу хўжаликдаги иш ўзининг асосий меҳнат фаолияти жойи бўлган фермер хўжалигининг бошлиғи, унинг хотини (эри), болалари, шу жумладан фарзандликка олинган болалари, тарбияга олинган болалари, оналари, бошқа қариндошлари ҳамда меҳнатга қобилиятли ёшга етган шахслар киради. Фермер хўжалигида меҳнат шартномаси асосида ишлаётган шахслар фермер хўжалиги аъзоси ҳисобланмайди.

Юридик ва жисмоний шахслар билан ўзаро муносабатларда фермер хўжалиги номидан шу хўжалик бошлиғи иш кўради. Фермер хўжалигининг бошлиғи бўлиб шу хўжаликнинг ўн саккиз ёшга тўлган, қишлоқ хўжалигида тегишли малака ва иш тажрибасига эга бўлган муомалага лаёқатли аъзолардан бири ҳисобланади. Фермер хўжалигининг бошлиғи бўлиш учун қонунда 18 ёш аниқ қилиб белгилаб қўйилган. Деҳқон хўжалиги бошлиғи бўлиш учун эса оила бошлиғи ёки муомалага лаёқатли, аъзолардан бири бўлиши мумкин. Фуқаролик кодексининг 28-моддасига асосан вояга етмаган шахсни тўла муомалага лаёқатли деб эълон қилинган (эмансипация) тақдирда ўн олти ёшга тўлган шахс ҳам деҳқон хўжалиги бошлиғи бўла олади.

Фермер хўжалиги ташкил этиш шартлари қонунда аниқ мустаҳкамлаб қўйилган. Фермер хўжалиги танлов асосида, аксарият ҳолларда меҳнат ресурслари ортиқчалиги сезилмаётган ерларда ва ҳудудларда ташкил

этилади. Чорвачилик маҳсулоти етиштиришга ихтисослаштирилган фермер хўжалиги камида 30 шартли бош чорва моли бўлган тақдирда ташкил этилади. Фермер хўжалигига ижарага бериладиган ер участкаларининг энг кам ўлчами бир шартли бош чорва молга ҳисоблаганда Андижон, Наманган, Самарқанд, Тошкент, Фарғона ва Хоразм вилоятларидаги суғориладиган ерларда камида 0,3 гектар, Қорақалпоғистон Республикаси ва бошқа вилоятларда камида 0,45 гектар, суғорилмайдиган (лалмикор) ерларда эса камида 2 гектарни ташкил этади. Дехқончилик маҳсулоти етиштиришга ихтисослаштирилган фермер хўжаликларига ижарага бериладиган ер участкаларининг энг кам ўлчами пахтачилик ва ғаллачилик учун камида 10 гектар, боғдорчилик, узумчилик, сабзавотчилик ва бошқа экинларни етиштириш учун камида 1 гектарни ташкил этади.

Ер участкалари берилганда фермер хўжалиги ўз зиммасига қишлоқ хўжалик экинларининг ҳосилдорлиги (уч йил учун ўртача йиллик ҳосил ҳисобида) ернинг кадастр баҳосидан кам бўлмаслигини таъминлаш мажбуриятини олади. Бу мажбурият ер участкасини ижарага олиш шартномасида мустаҳкамлаб қўйилади.

Фермер хўжаликларда бошқарув органлар Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонун¹⁹га мувофиқ ўзгача ҳолда ташкил этилади. Ушбу қонун фермер хўжаликни бошқаришни асосан хўжалик бошлиги орқали амалга оширишни белгилайди (4, 10, 17, 24-моддалар ва бошқалар). Аммо ушбу қонуннинг 20-моддасида фермер хўжалигининг мол-мулки унинг аъзоларига умумий биргаликда мулк асосида тегишлигини белгилайди. Шундан келиб чиққан ҳолда фермер хўжалигини ишлаб чиқариш ва молиявий фаолияти билан боғлиқ йирик масалалар албатта биргаликда ҳал қилиниши лозим, чунки Фуқаролик кодексининг 225-моддасини иккинчи қисмига мувофиқ биргаликдаги мулк бўлган мол-мулк барча иштирокчиларнинг розилиги билан тасарруф этилади, мол-мулкни

¹⁹ “Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами”, 2004 йил, 40-41-сон, 433-модда.

тасарруф этиш хусусидаги битим иштирокчилардан қайси бири томонидан тузилаётган бўлишидан катъий назар бундай розилик талаб қилинади. Демак, “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонунда фермер хўжалиги аъзоларини унинг бошқаришда қатнашиши катъий белгиланмаган бўлса ҳам юқорида қайд этилганга асосан улар хўжаликни бошқаришда қатнашиши лозимдир.

Хулоса қилиб айтганда, қишлоқ хўжалиги корхонаси яъни фермер хўжаликлари бу юридик шахс ҳуқуқига эга бўлган, мулк ҳуқуқи ёки хўжалик юритиш ҳуқуқи ёхуд оператив бошқариш ҳуқуқи бўйича қарашли мол-мулкдан фойдаланиш асосида қишлоқ хўжалиги маҳсулотини ишлаб чиқарадиган ва сотадиган, қишлоқ жойларда ишларни бажарадиган, хизмат кўрсатадиган мустақил хўжалик юритувчи субъект ҳисобланади.

Фермер хўжалигининг ҳуқук субъектлиги унга берилган ҳуқук ва мажбуриятлар доирасида тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишни талаб этади. Қонунга асосан фермер хўжалиги юридик шахснинг барча ҳуқуқларига эга бўлади. Фермер хўжалиги тадбиркорлик шаклларида бири бўлиб, у ташкил этилишидан қузланган мақсадларга эришиш учун шу мақсадларга монанд тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишга ҳақлидир.

Фермер хўжалиги муайян ҳуқуқларга эга бўлиш билан бир қаторда қонун билан белгаланган тегишли мажбуриятларни ҳам уз зиммасига олади. Хусусан ер участкасидан қонун ҳужжатларида ва ижарага олиш шартномасида кўрсатилган шартлар асосида, белгиланган мақсадда, самарали ва оқилона фойдаланилишини таъминлаши; экологик талабларга ва атроф муҳитни муҳофаза қилишнинг бошқа қоидаларига риоя этиши; ер участкасининг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, унинг унумдорлигини сақлаб қолиш ва ошириш тадбир-чораларини кўриши, бизнес-режада шу мақсад учун маблағлар ажратилишини назарда тутиши; агар ижарага олиш шартномасида бошқа муддат белгиланган бўлмаса, ер участкаси берилган вақтдан эътиборан бир йил ичида ундан фойдаланишга киришиши; тузилган контрактация шартномаларига мувофиқ давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулоти назарда тутилган ҳажмларда етказиб берилишини

таъминлаши; ғўза ва дон экинларини навлар бўйича жойлаштиришнинг белгиланган талабларига риоя этиши; сув ресурсларидан сувдан лимит бўйича фойдаланиш тўғрисидаги шартномага мувофиқ фойдаланиши; хўжалик ичидаги мелиоратив тармоқни тозалаб ва таъмирлаб туриши; ер участкасини сақлаш шартларига ва сервитутларга риоя этиши; ўз ходимлари учун хавфсиз меҳнат шароитларини таъминлаши; солиқлар, йиғимлар ва бошқа мажбурий тўловларни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ўз вақтида тўлаши; қишлоқ хўжалиги маҳсулоти етиштиришда агротехника талабларига риоя этиши; қишлоқ хўжалиги ўсимликларининг зарарқунандалар, касалликлар ва бегона ўтлардан муҳофаза қилинишини таъминлаши шарт.

Фермер хўжалиги ҳуқуқий ҳолатида уларнинг мулкӣ мустақиллигига эга эканлиги, юридик шахс сифатида энг муҳим белгилардан бири бўлиб амалий жихатдан муҳим аҳамиятга эгадир.

Ҳар бир фермер хўжалиги қонунга кўра, ўзига қарашли бинолар, иншоотлар, қишлоқ хўжалиги экинзорлари ва кўчатзорлари, дов-дарахтлар, чорва моллар, паррандаларга, етиштирган маҳсулотига, қишлоқ хўжалик техникаси, инвентарь, асбоб-ускуналар, транспорт воситалари, пул маблағлари, интеллектуал мулк объектларига, шунингдек фермер хўжалигининг балансидаги бошқа мол-мулкка мулкдордир.

Шунингдек, фермер хўжалиги бошлиғининг пул ва моддий маблағлари, товарларни реализация қилишдан (ишлар бажаришдан, хизматлар кўрсатишдан) олинган даромадлар (фойда), қимматли қоғозлардан келган даромадлар, қонунларда тақиқланмаган бошқа манбалар фермер хўжалигининг мол-мулкни шакллантириш манбалари бўлиши мумкин.

Фермер хўжалиги қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда мол-мулкни яратиш, кўпайтириш, олиш, ижарага ёки вақтинча фойдаланишга олиш ҳуқуқига эга. Фермер хўжалигининг мулк ҳуқуқи давлат ҳимоясидадир.

Фермер хужалиги мол-мулкнинг таркибига кирган мулклар фукаролик хукукининг объектлари сифатида узига хос хукукий режимга эга.

Фермер хужалигининг мол- мулки фукаролик хукуки объекти сифатида унинг хусусиятларини эътиборга олган холда кучар мулкка ва кучмас мулкка булинади. Фукаролик кодексининг 83- моддасига кура, кучмас мулк туркумига ер участкалари ва ер ости бойликлари, куп йиллик дов дарахтлар, шунингдек бинолар ва иншоотлар конунда курсатилган холларда бошка мол- мулклар ҳам кириши мумкинлиги хукукий жихатдан мустахкамланди. Фермер хужалиги юридик шахс хукукига эга булган кишлок хужалик корхонаси сифатида кучмас мулк хисобланади²⁰

Фермер хужалиги узи етиштираётган махсулотни реализация килиш, шу жумладан давлат хариди, тартибда реализация килиш учун юридик ва жисмоний шахслар билан ихтиёрийлик асосида хужалик шартномалари тузиш хукукига эга. Фермер хужалиги узи етиштираётган махсулот сифатига оид амалдаги норматив ва стандартларга, экология, санитарияга оид ҳамда конун хужжатларида белгилаб куйилган бошка талаблар ва коидаларга риоя этиш шарт. Фермер хужалиги етиштираётган махсулотни экспортга етказиб бериш, шунингдек чет эллик шериклар билан хисоб- китоб килиш конун хужжатлари билан белгиланган тартибда амалга оширилади.

Фермер хужаликларининг хужалик фаолиятига давлат органлари ҳамда ташкилотларининг, улар мансабдор шахсларнинг аралашувига йул куйилмайди, конун хужжатларида назарда тutilган холлар бундан мустасно. Яъни, фермер хўжалиги фаолиятини текшириш, давлат эҳтиёжлари учун махсулот реализация қилиш шартнома мажбуриятлари бажарилмаган ёки ер тўғрисидаги конун хужжатлари бузилганлигига далиллар бўлган, шунингдек ягона ер солиғи ўз вақтида тўланмаган холларда, ижарага олиш шартномасига мувофиқ ижарага берилган ер участкасидан фақат белгиланган

²⁰ Ўзбекистон Республикасининг Фукаролик кодекси. Иккинчи қисми Ўзбекистон Республикаси 29.08.1996 й. 256-І-сон Қонуни билан тасдиқланган. 85 - модда

мақсадда ва оқилона фойдаланиш масалалари бўйича, белгиланган тартибда амалга оширилади²¹ (Қонун 30-модда).

Давлат органлари ва бошқа органлар ҳамда ташкилотларнинг, улар мансабдор шахсларининг ва фуқароларнинг гайри қонуний хатти-ҳаракатлари (қарорлари натижасида), шунингдек бундай органлар, ташкилотларнинг, улар мансабдор шахсларининг фермер хужалигига нисбатан қонун ҳужжатларида назарда тутилган мажбуриятларни лозим даражада бажармасликлари оқибатида фермер хужалигига етказилган зарарлар, шу жумладан бой берилган фойда қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қопланади.

Фермер хужалиги ўз мажбуриятлари бўйича қонунларга мувофиқ ундириш қаратилиши мумкин бўлган мол-мулки билан жавоб беради. Умумий қоидага асосан, давлат фермер хужалигининг мажбуриятлари бўйича, фермер хужалиги эса давлат мажбуриятлари бўйича жавоб бермайди.

Фермер хужалиги туғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганликда айбдор бўлган шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўладилар.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, бозор иқтисодиёти муносабатлари жадал ривожланиб, мулкдорлар сафи кўпайиб бораётган ҳозирги даврда фермер хўжаликларини қорхона сифатида уларнинг ҳуқуқий мақомини аниқ белгилаб берувчи ва фаолиятининг эркинлигини таъминлашга хизмат қиладиган қонун ҳужжатларининг ишлаб чиқиши ва ҳаётга тадбиқ этилиши уларнинг ривожланишига замин яратади.

²¹ «Фермер хўжалиги туғрисидаги» Қонун “Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами”, 2004 йил, 40-41-сон, 30 - модда

II. БОБ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИНИНГ ЕРДАН ФОЙДАЛАНИШИ ВА УЛАРНИНГ ФАОЛИЯТИНИ ХУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ ҲАМДА ТУГАТИШ АСОСЛАРИ.

2.1. Фермер хўжалиги субъектларининг ерлардан фойдаланишини ҳуқуқий тартибга солиш.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида ер асосий восита ролини уйнайди. Шунинг учун ҳам фермер хўжаликларини ташкил этишнинг негизида уларга ер бериш масаласи ётади. Фермер хўжаликларига асосан қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар берилади. Ўзбекистон Республикаси Ер кодексининг 46-моддасига мувофиқ, қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар Ўзбекистон Республикаси фуқароларига фермер хўжаликларини юритиш учун берилиши мустаҳкамланган. Фермер хўжаликларига ер беришнинг ҳуқуқий тартиби “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонуннинг 10-11-моддаларида кўрсатиб ўтилган бўлиб, унга мувофиқ, фермер хўжаликларини юритиш учун ер участкалари танлов асосида ижарага эллик йилгача бўлган, лекин ўттиз йилдан кам бўлмаган муддатга берилади.

Фермер хўжаликларига ер участкаларини беришнинг ҳуқуқий тартиби Вазирлар Маҳкамасининг “Ер участкаларини фермер хўжаликларига узоқ муддатли ижарага бериш тартиби тўғрисида Низом”²² га асосан белгиланади.

Ушбу Низомга ва қонунга мувофиқ²³ илмий-тадқиқот муассасаларига, олий ўқув юртларига, академик лицейларга, касб-хунар коллежларига ва умумтаълим мактабларига ўқув, тажриба, нав синаш мақсадлари учун берилган ерлар ҳамда сув фонди ерлари фермер хўжаликлари юритиш учун берилиши мумкин эмас. Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг давлат чегараси бўйлаб беш юз метрли минтақада фаолияти ҳайвонларни (чорва

²² Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 октябрдаги 476-сон қарори билан тасдиқланган “Ер участкаларини фермер хўжаликларига узоқ муддатли ижарага бериш тартиби тўғрисида Низом”

²³ Ушбу Низом 10-11-моддалар

моллар, паррандалар, мўйнали ва бошқа ҳайвонларни, балиқлар, асалариларни ва бошқа жониворларни) кўпайтириш, ўтлатиш ва боқиш билан боғлиқ бўлган чорвачилик, паррандачилик ҳамда бошқа йўналишдаги фермер хўжаликларига ер участкалари бериш таъқиқланади.

Фермер хўжаликларини йўналишларидан келиб чиқиб, уларга ер бериш миқдори қуйидагича белгиланган:

Чорвачилик маҳсулотлари етиштиришга ихтисослашган фермер хўжалиги хўжаликнинг бизнес-режасида назарда тутилган камида 30 шартли бош чорва молларини боқиш шартлари билан ташкил этилади. Бунда шартли равишда ҳар бир бош мол ҳисобига қуйидаги коэффициентлардан фойдаланилади: қорамоллар (сигирлар, насл олинадиган новвослар, бўрдоқига боқиладиган новвослар) ва отлар учун - 1.0, ёш қорамоллар учун - 0.6, қўй ва эчкилар учун - 0.1, чўчқалар учун - 0.3 ҳамда паррандалар учун - 0.025.

Фермер хўжалигига бериладиган ер участкаларининг энг кам ўлчами ҳар бир шартли бош чорва молига ҳисобланганда: Андижон, Наманган, Самарқанд, Тошкент, Фарғона ва Хоразм вилоятларидаги суғориладиган ерларда - камида 0,30 гектарни; Қорақалпоғистон Республикаси, Бухоро, Қашқадарё, Жиззах, Навоий, Сурхондарё ва Сирдарё вилоятларидаги суғориладиган ерларда - камида 0,45 гектарни; суғорилмайдиган (лалмикор) ерларда - камида 2 гектарни ташкил этади.

Деҳқончилик маҳсулотлари етиштиришга ихтисослашаётган фермер хўжаликларига ижарага бериладиган ер участкаларининг энг кам ўлчами: пахтачилик ва ғаллачилик учун - камида 10 гектарни; боғдорчилик, узумчилик, сабзавотчилик ва бошқа экинлар етиштириш учун - камида 1 гектарни ташкил қилади.

Фермер хўжалигига ер участкаси имкони борида ягона мавзе бўйича, контурлар яхлитлиги сақлаб қолинган ҳолда берилади, участка чегаралари суғориш тармоқлари, коллекторлар, йўллар ва бошқа топографик элементлар бўйича белгиланади. Фермер хўжалигига берилаётган ер участкаси бошқа

ердан фойдаланувчиларнинг ерлардан фойдаланиши учун ноқулайликлар вужудга келтирмаслиги керак.

Фермер хўжалигига ижарага берилган қишлоқ хўжалиги ерлари, экинларидан қишлоқ хўжалиги экинлари шартномасида назарда тутилмаган белгиланган мақсадлардан бошқа мақсадларда фойдаланилиши ер тўғрисидаги қонунларни қўпол равишда бузиш деб ҳисобланади.

Фермер хўжаликларига ер участкаларини ижарага бериш бўйича материаллар туман ер тузиш хизмати органлари томонидан давлат бюджети маблағлари ҳисобига тайёрланади. Ер участкалари бериш, қоидага кўра, фермер хўжалигини ташкил этиш ва ер участкасини ижарага олиш тўғрисидаги барча ҳужжатлар қишлоқ хўжалиги экинлари йиғиштириб бўлинган муддатда расмийлаштирилган ҳолда амалга оширилади.

Фермер хўжалигига ер беришнинг кейинги жараёнида ер ресурслари бўйича туман хизмати томонидан беш кун муддатда ер участкасини ижарага бериш шартномаси тайёрланади. Бу шартнома вилоят ҳокимининг ижобий қарори қабул қилингандан кейин туман ҳокими ва фермер хўжалиги бошлиғи томонидан имзоланади. Шартномага, унинг ажралмас қисми сифатида фермер хўжалиги ер участкасининг харитаси илова қилинади. Ер участкаси харитасида қабул қилинган белгиларга мувофиқ барча ҳолатлар (суғориш, коллектор-дренаж ва йўл тармоқлари, ерлар, контурларнинг тартиб рақами, фермер хўжалиги чегаралари) тўлиқ кўрсатилади. Ер участкаси харитасини ер ресурслари бўйича туман хизмати бошлиғи, фермер хўжалиги бошлиғи ва чегарадош ер эгалари, ердан фойдаланувчилар вакили имзолайди. Шартномада шунингдек тупроқ бонитетининг ўртача аниқланган бали кўрсатилади.

Фермер хўжалиги бошлиғига ижарага бериладиган ер участкаси чегараларини кўрсатиш ер ресурслари туман хизмати вакили томонидан чегарадош ер эгалари ва ердан фойдаланувчилар вакиллари иштирокида, шартнома тузилгандан кейин беш кун муддатда амалга оширилади. Агар чегара сувсиз ерлар бўйлаб ўтса, у ҳолда чегара шудгорланади, бурилиш

бурчакларига эса чегара белгилари қўйилади. Ерларни кўрсатиш далолатнома билан расмийлаштирилади. Далолатнома ер ресурслари бўйича туман хизмати вакили, чегарадош ер эгалари ва ердан фойдаланувчилар вакиллари ҳамда фермер хўжалиги бошлиғи томонидан имзоланади. Далолатнома икки нусхада тузилади, улардан биттаси ер ресурслари бўйича туман хизматида, иккинчиси фермер хўжалиги бошлиғида сақланади.

Ерларни ижарага беришни расмийлаштириш ишлари тугаллангач ер тузиш йиғмажилди тайёрланади, унда қуйидаги ҳужжатлар мавжуд бўлади: фуқаронинг фермер хўжалиги ташкил этиш тўғрисидаги аризаси; ер эгасининг ёки ердан фойдаланувчининг ер участкаси ажратиш тўғрисидаги қарори; ер участкалари бериш (сотиш) масалаларини кўриб чиқиш бўйича туман комиссиясининг ер участкасини ижарага беришнинг мақсадга мувофиқлиги тўғрисидаги хулосаси ёки мазкур комиссия томонидан ўтказилган танлов якунлари тўғрисидаги протокол; туман ва вилоят ҳокимининг фермер хўжалигига ер участкасини ижарага бериш тўғрисидаги қарори; ер участкасини ижарага бериш шартномаси; фермер хўжалигининг бизнес-режаси ёки фаолият дастури; фермер хўжалигининг ер участкаси чегараларини кўрсатиш далолатномаси. Йиғмажилд икки нусхада тайёрланади, улардан биттаси ер ресурслари бўйича туман хизматида, иккинчиси фермер хўжалиги бошлиғида сақланади.

Фермер хўжаликларига берилган ер участкалари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ер эгалари ва ердан фойдаланувчиларнинг ер-кадастр ва ҳуқуқни белгиловчи ҳужжатларига тегишли ўзгартиришлар киртилган ҳолда қишлоқ хўжалик кооперативлари (ширкат хўжаликлари), бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналарининг балансидан чиқарилади. Fermer xo`jaligi mol-mulki va mulkiy huquqlari orasida yer uchastkasiga bo`lgan huquqlari va ularni amalga oshirish muhum o`rin egallaydi. Fermer xo`jaliklari yaratish uchun yer uchastkalari zahira yerlaridan, yuridik va jismoniy shaxslarga berilmagan, qishloq xo`jaligiga mo`ljallangan yerlaridan, qayta tashkil dilgan va tugatilgan qishloq xo`jaligi kooperativlarining (shirkat xo`jaliklarining) boshqa qishloq

xo`jaligi korxonalari, muassasalari va tashkilotlarining yer uchastkalaridan, qishloq xo`jaligi kooperativlarining (shirkat xo`jaliklarining) xamda boshqa qishloq xo`jaligi korxonalari, muassasalari va tashkilotlarining yer uchastkalaridan beriladi.

Qishloq xo`jaligi mahsulotlarini ydishtirish uchun berib qo`yilgan yoki ana shu maqsadlar uchun belgilangan yerlar qishloq xo`jaligiga mo`ljallangan yerlar xisoblanadi.

Qishloq xo`jaligiga mo`ljallangan yerlar qishloq xo`jaligini uchun zarur bo`lgan qishloq xo`jaligi yerlari va daraxtzorlar, ichki xo`jalik yo`llari, kommunikatsiyalar, o`rmonlar, yer va suv xavzalari, binolar, imoratlar va ishnootlar egallagan yerlarga ajratiladi.

Ajratiladigan yerlar, pichanzorlar. yaylovlar, tashlandiq yerlar, ko`p yillik dov-daraxtlar (bog`lar, tokzorlar, tutzorlar, mevali daraxt ko`chatzorlari, mevazorlar va boshqalar) egallagan yerlar qishloq xo`jali yerlari jumlasiga kiradi. Qishloq xo`jaligi yerlari maxsus muxofaza qilinishi lozim. Qishloq xo`jaligiga mo`ljallangan yerlarni qishloq xo`jaligidan o`ega extiyojlar uchun boshqa toifadagi yerlarga o`tkazishga aloxida xollarda qonun hujjatlariga muvofik yul kuyiladi.

Qishloq xo`jaligi yerlarini irrigatsiya va suvdan foydalanish tizimiga asoslangan suniy sugorish qishloq xo`jaligi ishlab chiqarishini tashkil dishning asosi va yerlardan samarali foydalanish xamda ularning unumdorligini oshirish shartidir. Qishloq xo`jaligida foydalanish va sug`orish uchun yaroqli bo`lgan, suv resurslari shu yerlarni sugorishni ta`minlay oladigan sug`orish manbai bilan bog`langan doimiy yoki muvaqqat sug`orish tarmog`iga ega bo`lgan yerlar sug`oriladigan yerlar jumlasiga kiradi.

Qishloq va suv xo`jaligi organlari sug`oriladigan yeri bo`lgan yer egalari va yerdan foydalanuvchilarni sug`orish ishlari uchun manbalarning sersuv yerlarni xisobga olgan xolda joriy dilgan limitlar buyicha suv tug`risidagi qonun hujjatlari bilan belgilanadigan tartibda suv bilan ta`minlashlari shart.

Sug`oriladigan yerlar maxsus muhofaza qilinishi lozim. Bunday yerlarni sug`orilmaydigan yerlar sirasiga utkazish aloxida xollarda. tuproq-meliorativ va

iqtisodiy sharoitlarni xamda yerlarning suv bilan taminlanganligini, ulardagi mavjud suv resurslarini va bu suvlarga belgilangan limitlarni inobatga olib, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi bilan kelishilgan xolda viloyat xokimi qaroriga binoan amalga oshiriladi.

Kadastr baxolanishiga kura o'rtacha tuman bonitet ballidan 20 foizdan ko'p bo'lgan sug'oriladigan qishloq xo'jaligi yerlari aloxida qiymatga ega bo'lgan unumdor sug'oriladigan yerlar jumlasiga kiradi. Aloxida qimmatga ega bo'lgan unumdor sug'oriladigan yerlar maxsus muxofaza qilinishi lozim va ularning sugorishshaidigan yerlar jumlasiga utkazilishiga yo'l qo'yilmaydi. Aloxida qimmatga ega bo'lgan unumdor sug'oriladigan qishloq xo'jalik yerlarini korxonalar, binolar va inshootlar qurilishi uchun berishga aloxida xollarda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining karoriga binoan yo'l qo'yiladi.

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar quyidagilarga beriladi:¹

1) qishloq xo'jaligi kooperativlariga (shirkat xo'jaliklariga), boshqa qishloq xo'jaligi korxonalari, muassasalari va tashkilotlariga tovar va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini yaratish uchun;

2) tajriba-ishlab chiqarish, o'quv, o'quv-tajriba va o'quv-ishlab chiqarish xo'jaliklari, ilmiy-tadqiqot va boshqa qishloq xo'jalik muassasalari va tashkilotlariga ilmiy-tadqiqot va ta'lim maqsadlari tovar qishloq xo'jaligini yaritish va ilg'or tajribani targib qilish uchun;

3) O'zbekiston Respublikasi fuqarolariga fermer xo'jaliklarini yaritish uchun;

4) O'zbekiston Respublikasi fuqarolariga – dexqon xo'jaliklarini, ikki tartibda bogdorchilik, polizchilik va chorvachilikni yaritish uchun;

5) O'zbekiston Respublikasi fuqarolariga jamoa bog'dorchiligi, polizchiligi va uzumchiligi uchun;

6) qishloq xo'jaligi bilan shug'ullanmaydigan korxonalar, muassasalar

¹

N Imamov J .Yuldashev: Qishloq hu'jaligi korhonalarining huquqiy maqomi va shartnomaviy munosabatlardagi ishtiroki. -

Toshkent, TDYUI nashriyoti, 2010. – B. 14-15 b.

va tashkilotlarga yordamchi qishloq xo'jaligini yaritish uchun.

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda yuridik va jismoniy shaxslarga qishloq xo'jaligini yaritish, shuningdek

o'zga maqsadlar uchun berilishi mumkin.

Qishloq xo'jaligi yerlari o'zga maqsadlarda, qoida tariqasida, keyinchalik qishloq, xo'jalik maqsadlarida foydalanish uchun yaroqli xolga keltirish sharti bilan vaqtincha foydalanishga beriladi.

Qishloq xo'jaligiga muljallangan yerlardan foydalanuvchi yer egalari, yerdan foydalanuvchilar va ijarachilar:¹

1) biznes-rejalarda tuproq unumdorligini oshirish va yerlardan oqilona foydalanish g'oyasidan aniq tadbirlarni nazarda tutishlari;

2) zona sharoiti va xo'jalikning ixtisoslashuviga muvofik ilmiy asoslangan almashlab ekishni, dehqonchilikning eng samarali va iqsodiy jihatdan oqilona tizimlarini joriy etishlari;

Qishloq xo'jaligi kooperativining (shirkat xo'jaligining) umumiy yig'ilishi hamda boshqa qishloq xo'jaligi korxonasi, muassasasi va tashkilotining vakolatli organi fermer xo'jaliklariga berilishi lozim bo'lgan yer uchastkalarini ijarachini aniqlamagan holda belgilashi mumkin. Fermer xo'jaligi yaritish uchun yer uchastkalari olgan va qishloq aholi punktida turar joyi bo'lgan shaxslarning tomorqa yer uchastkasi saqlanib qoladi. Fermer xo'jaligining yer uchastkasi chegaralari naturada (joyning uzida) yer tuzish xizmati organlari tomonidan mahalliy butjet mablag'lari hisobidan belgilanadi.

Ilmiy tadqiqot muassasalari, oliy o'quv yurtlari, akademik litseylar, kasb-xunar kollejlari va umumta'lim maktablarining yerlari, shuningdek suv fondi yerlari fermer xo'jaliklariga berilishi mumkin emas.

¹ N Imamov J. Yuldashev: Qishloq hu'jaligi korhonalarining huquqiy maqomi va shartnomaviy munosabatlardagi ishtiroki. -

Toshkent, TDYUI nashriyoti, 2010. – B. 15-16 b.

O'zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi, katta va kichik daryolar, suv havzalari bo'ylab joylashgan yer uchastkalari fermer xo'jaligi yaratish uchun qonun hujjatlarida belgilangan tartibda beriladi. O'zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi buylab besh yuz metrli mintakada foydali hayvonlarni (chorva mollar, parrandalar, muynali va boshqa xayvonlarni, baliqlar, asalarilarni, hayvonot bog'lari hamda boshqa jonivorlarni) kupaytirish, o'tlatish va boqish bilan bog'liq bo'lgan chorvachilik, parraidachilik xamda boshqa yo'nalishdagi fermer xo'jaliklariga yer uchastkalari berish taqiqlanadi.

Qishloq xo'jaligi kooperativlari (shirkat xo'jaliklarining) tarkibidan chiqish va fermer xo'jaligini mustaqil yaratish istagini bildirgan a'zolari kooperativ (shirkat) ustaviga binoan o'zlariga tegishli mulkni qiymatini xamda daromaddan (foydadan) ulush olishga qo'shish, ulushning miqdori kooperativ (shirkat) a'zosining mehnatdagi ishtiroki inobatga olingan holda aniqlanadi. Mazkur shaxslar fermer xo'jaligi yaratish uchun yer uchastkasini qishloq xo'jaligi kooperativi (shirkat xo'jaligi) umumiy majlisining qaroriga binoav belgilangan tartibda ijaraga olish huquqiga ega. Bunda yer uchastkasining ijaraga berilishi qishloq xo'jaligi kooperativini (shirkat xo'jaligini) uning faoliyat kursatishi uchun zarur yer resurslari va asosiy ishlab chiqarish fondlaridan maxrum etib ko'ymasligi lozim. Fermer xo'jaligining yer uchastkasiga egalik qilish hamda undan foydalanish borasidagi huquq va majburiyatlari qonun hujjatlarida belgilanadi. fermer xo'jaligiga berilgan yer uchastkalaridan belgilangan maksadda foydalaniladi. Ular xususiylashtirilishi, shuningdek oldi-sotdi, garov, xadya, ayirboshlash ob'ekti bo'lishi va ikkilamchi ijaraga berilishi mumkin emas.

Yer uchastkasini ijaraga olish huquqi kreditlar olishda fermer xo'jaligi tomonidan garovga quyilishi mumkin. Fermer xo'jaligiga berilgan yer uchastkasi fermer xo'jaligi qayta tashkil etilgan yerlarda, agar yer uchastkasining bo'linishi natijasida yangi tashkil topgan yer uchastkalarining o'lchami eng kam o'lchamlardan kam bo'lmasa, bo'linishi mumkin. Yer uchastkasining o'lchami va chegaralari faqat fermer xo'jaligi boshlig'ining roziligi bilan o'zgartirilishi mumkin.

Fermer xo`jaligi boshlig`i vafot etgan taqdirda, yer uchastkasini ijaraga olish huquqi qonun hujjatlariga muvofiq ijaraga olish shartnomasining amal qilish muddatiga meros buyicha o`tdi.

Yer uchastkasini ijaraga olish shartnomasining amal qilish muddati tugaganidan keyin fermer xo`jaligi ijaraga olish shartnomasini ma`lum muddatga uzaytirish huquqiga ega. Fermer xo`jaligining boshlig`i vafot etgan taqdirda, ijaraga olish shartnomasini yangi muddatga uzaytirish huquqiga uning merosxo`ri ega bo`ladi. Yer uchastkasini ijaraga olish shartnomasi taraflarning kelishuviga binoan, taraflar kelishuvga erishmagan taqdirda esa, sud tomonidan o`zgartirilishi yoki bekor qilinishi mumkin. Fermer xo`jaligi tugatilgan taqdirda, yer uchastkasini ijaraga olish shartnomasi qonun hujjatlarida belgalangan tartibda bekor qilinishi lozim.

Fermer xo`jaligi yo`l muomalasini yaratishi xamda yo`l mablag`larinisaqlab turish uchun bank muassasasida hisob varaqalarini ochish va bu mablaglarni erkin tasarruf etish huquqiga ega. Fermer xo`jaligining xisob-kitob varag`idan mablag`larni faqat fermer xo`jaligi boshlig`ining roziligi bilan yoki sudning qaroriga binoan xisobdan chiqarish mumkin. Umrbod egalik qilish uchun oila boshlig`iga berilgan tomorqa yer uchastkasida qishloq xo`jaligi mahsuloti yetishtiradi va realizatsiya qiladi.

Transport, aloqa, suv xo`jaligi, baliq xo`jaligi, o`rmon xo`jaligi, shuningdek xalq xo`jaligi boshqa tarmoklarining korxonalari, muassasalari xamda tashkilotlari o`z egaligidagi yoki foydalanishidagi holardan ayrim toifadagi o`z xodimlariga xizmat chek yerlari beradi. Dehqon xo`jaligi yaratish uchun fuqarolarga yer berish (realizatsiya qilish) tartibi, shuningdek xizmat chek yerlarini berish tartibi qonun hujjatlari bilan belgilanadi.

Shaharlar va poselkalarda, shuningdek qishloq aholi punktlarida ishovchi, dehqon xo`jaligi yaratish uchun tomorqa yer uchastkalariga ega bo`lmagan fuqarolarga korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning iltimosnomasiga binoan jamoa bog`dorchiligi va uzumchilik yaratish uchun meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilishga yoki jamoa polizchiligi uchun vaqtincha foydalanishga yer

uchastkasi tuman xokimi tomonidan beriladi. Jamoa bog`dorchiligi, uzumchiligi va polizchiligini tashkil etish uchun fuqarolar bogdorchilik-uzumchilik yoki polizchilik shirkatlariga birlashadilar.

Bog`dorchilik va uzumchilik uchun yer uchastkalari shaharlarning ko`kalamzor qismidan yoki boshqa aholi punktlari chegarasidan tashqarida axoli punktlari xududining kengayish istiqbollari e`tiborga olib, suv resurslari hamda ularga limitlar ajratish imkoniyati mavjud bo`lgan taqdirda zaxira yerlardan va o`rmon fondining daraxtzorga aylantirish mo`ljallanmagan yerlaridan ajratib beriladi. Jamoa bogdorchiligi va uzumchiligi uchun alohida zaxira yerlar hamda o`rmon fondi yerlari bo`lmagan taqdirda, qishloq xo`jalkgi korxonalari, muassasalari xamda tashkilotlarining qishloq xo`jaligiga muljallanmagan yerlari, korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning yordamchi qishloq xo`jaligi yerlari istisno tariqasida berilishi mumkin. Jamoa polizchiligi uchun vaqtincha foydalanishga yer uchastkalari suv resurslari hamda ularga limit ajratish imkoniyati mavjud bo`lgan taqdirda aholi punktlarining yerlaridan, boshqa maksadlarda foydalanishga mo`ljallanmagan zaxira yerlardan va o`rmon fondi yerlaridan beriladi. Jamoa polizchiligi uchun no qishloq xo`jalik korxonalari, muassasalari va tashkilotlarining vaqtincha foydalanilmayotgan yerlari, bunday yerlar bo`lmagan taqdirda esa — qishloq xo`jaligi korxonalari, muassasalari hamda tashkilotlarining unumdorligi past yerlari berilishi mumkin.

Jamoa polizchiligi uchun berilgan yer uchastkalaridan sabzavot, kartoshka va poliz ekinlari yetishtirishda foydalaniladi. Ulardan uy-joy binolari va boshda kapital inshootlar qurish uchun foydalanish taqiqlanadi. Bunday uchastkalarda umumiy foydalanishdagi muvaqqat imoratlar va inshootlarni qurishga yer uchastkalarini bergan tuman xokimi ruxsat berishi mumkin. Jamoa bog`dorchiligi, uzumchiligi va polizchiligi uchun beriladigan yer uchastkalari ko`chalar ochish, jamoat imoratlari va inshootlari qurish zarurligi xisobga olingan holda bogdorchilik-uzumchilik shirkatining har bir a`zosiga 0,06 gektargacha va polizchilik shirkatining har bir a`zosiga 0,08 gektargacha o`lchamda belgilanadi.

Jamoa bog`dorchiligi, uzumchiligi va polizchiligi uchun yer berish xamda

undan foydalanish tartibi va shartlari qonun hujjatlari bilan belgilanadi.

Ер участкасини узоқ муддатли ижарага бериш шартномаси ер ресурслари бўйича туман хизматида рўйхатдан ўтказилади ва фермер хўжалигининг ер участкасини ижарага олганлик ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжат ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан рўйхатга олинган “Ўзбекистон Республикасида ер участкаларига бўлган ҳуқуқларни Давлат рўйхатидан ўтказиш тартиби Тўғрисида йўриқнома”га²⁴ асосан фермер хўжаликлари ўзларининг ерга бўлган ҳуқуқларини давлат рўйхатидан ўтказишлари шарт.

Фермер хўжаликларини ер участкаларига нисбатан ижарага олиш ҳуқуқига доир ҳужжатларни давлат рўйхатидан ўтказиш ва расмийлаштириш мажбурий ҳаракат бўлиб, унинг асосида уларнинг ер участкаларига бўлган ҳуқуқлари белгиланади ва рўйхатга олинган пайтдан бошлаб эътироф этилади. Ер участкаларига бўлган ҳуқуқни давлат рўйхатидан ўтказиш тадбири фермернинг рўйхат органига ёзма ариза ва ҳуқуқни белгиловчи ҳужжат ҳамда йўриқномага биноан бошқа зарур ҳужжатлар билан мурожаат қилишидан бошланади.

Ер участкаларига бўлган ҳуқуқни рўйхатдан ўтказиш қуйидаги изчилликда амалга оширилади:

- ариза қабул қилинади;
- ариза ва унга илова қилинган ҳужжатлар ва материаллар текшириб кўрилади;
- аризаларни қабул қилиш реестрида ариза қайд этилади;
- ер участкасига бўлган ҳуқуқлар рўйхатга олинади;
- ер участкасига бўлган ҳуқуқлар рўйхатга олинганлиги тўғрисидаги гувоҳнома субъектга берилади.

²⁴ Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1999 йили 27 майда 736-сон билан рўйхатга олинган “Ўзбекистон Республикасида ер участкаларига бўлган ҳуқуқларни Давлат рўйхатидан ўтказиш тартиби Тўғрисида йўриқнома”

Ер участкаларига бўлган ҳуқуқларни рўйхатдан ўтказиш рўйхатга олувчи орган аризани кўриб чиқиш учун қабул қилган кундан бошлаб ўн кун мобайнида амалга оширилади ҳамда ҳужжатлар рўйхатга олиш учун берилган кун ва вақтда рўйхатга олинган деб ҳисобланади, бу ҳақда реестрда қайд этилади. Ҳуқуқ устунлиги ариза реестрда қайд этилган саналар бўйича белгиланади.

Фермер хўжалигининг ер участкасига нисбатан узоқ муддатли ижара ҳуқуқи белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилиши, фермер хўжаликларининг ерга нисбатан ҳуқуқларини юридик жиҳатдан тан олиниши демакдир.

2.2. Фермер хўжаликларини қайта ташкил этиш ва тугатишнинг ҳуқуқий асослари ҳамда тартиби.

Фермер хўжаликларини қайта ташкил этиш ва тугатишни таҳлил қилишдан олдин юридик шахсларни (тадбиркорлик субъектларини) қайта ташкил этиш ва тугатишнинг умумий асослари ва мазкур муносабатларнинг ҳуқуқий асослари тўғрисида фикр юритиш мақсадга мувофиқдир.

Юқорида тадбиркорлик субъектларини тугатиш ва қайта ташкил этишнинг умумий ҳуқуқий асослари таҳлил қилинди энди мазкур ҳуқуқ нормаларининг фермер хўжаликларига нисбатан тадбиқ этилиши ҳамда унинг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш мақсадга мувофиқдир.

Фермер хўжалиги юридик шахс сифатида фаолияти қайта ташкил этилиши ва тугатилиши мумкин. Қонунда фермер хўжалигини қайта ташкил этиш, тугатиш асослари ва тартиби белгиланган. Фуқаролик кодексининг 49-моддасида ҳамда “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонуннинг 31- моддасида фермер хўжалигини юридик шахс сифатида қайта ташкил этиш тартиби белгиланган. Фермер хўжалигини қайта ташкил этиш, қўшиб юбориш, қўшиб олиш, бўлиш, ажратиб чиқариш, ўзгартириш шаклларида амалга оширилади. Фуқаролик кодексига²⁵ асосан, қонунда белгиланган ҳолларда юридик

²⁵ Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. Ўзбекистон Республикаси 29.08.1996 й. 256-I-сон Қонуни билан тасдиқланган. 49 – модда.

шахсни бўлиш ёки унинг таркибидан бир ёхуд бир неча юридик шахсни ажратиб чиқариш шаклида уни қайта ташкил этиш вакил қилинган органларининг қарори билан ёхуд суд қарори билан амалга оширилади. Агар, юридик шахс муассислари (иштирокчилари), улар вакил қилган орган ёки юридик шахснинг ўз таъсис ҳужжатлари билан қайта ташкил этишга вакил қилган давлат юридик шахсни ваколатли давлат органининг қарорида белгиланган муддатда қайта ташкил этилаётган бўлса, суд мазкур давлат органининг даъвоси бўйича юридик шахснинг бошқарувчисини таъминлайди ва унга ушбу юридик шахсни қайта ташкил этишни топширади. Бошқарувчи тайинланган пайтдан бошлаб унга юридик шахснинг ишларини бошқариш ваколатлари ўтади. Бошқарувчи судда юридик шахс номидан ҳаракат қилади, тақсимлаш балансини тузади ва уни юридик шахсларни қайта ташкил этиш натижасида вужудга келадиган таъсис ҳужжатлари билан бирга кўриб чиқиш учун судга топширади. Суднинг ушбу ҳужжатларни тасдиқлаши янгидан вужудга келаётган юридик шахсларни давлат руйхатидан ўтказиш учун асос бўлади.

Фермер хўжалигини қўшиб юбориш, қўшиб олиш ёки ўзгартириш шаклида қайтадан ташкил этиш ваколати туман хокимининг розилиги билан амалга оширилади. Фермер хўжалигини қўшиб олиш шаклида қайта ташкил этиш ҳолларини истисно қилганда, янгидан вужудга келган фермер хўжалиги давлат руйхатидан ўтказилган пайтдан бошлаб фермер хўжалиги қайта ташкил этилган ҳисобланади.

Fermer xo`jaliklarida turli hujjatlarni rasmiylashtirish, kirish va chiqish hujjatlarni yoritish vazifasi muayyan bir shaxsga yuklatilishi lozim. Umuman olganda turli hujjatlarni qayd qilish, hisobini yoritish, ro`yxatdan o`tkazish, rasmiylashtirish, ko`rib chiqish, ularning ijrosini nazorat qilish, jo`natishga tayyorlash qoidalari, usullari, nusxa ko`chirish xamda arxivga topshirish muhum ahamiyatga ega. Hujjatlar «Davlat tili to`g`risida»gi O`zbekiston Respublikasi qonuni talablariga to`liq rioya qilingan xolda tegishli blankalarda yozilishi maqsadga muvofiq.

Hujjatlar manzillarga jo`natilayotganda quidagi qoidalarga rioya qilinishi kerak:

- hujjatlar idora va tashkilotlarga, ularning tarkibiy tarmoqlarga yoki hamma shaxslarga jo`natiladi;

- yozishma oborilayotgan idora, tashkilot yoki ularning tarkibiy tarmoqlari bosh kelishikda lavozim va familiyalar esa jo`nalish kelishigida ko`rsatiladi.

Agar hujjat bir turdagi bir nechta tashkilotlarga junatiladigan bo`lsa, u holda ularni umumlashgan tarzda ko`rsatish lozim faqatgina hujjatni oluvchilar to`rttadan oshmasligi kerak. hujjat to`rttadan ko`p xar xil tashkilotlarga jo`natiladigan bo`lsa, tarqatish ro`yxati tuziladi va har qaysi hujjatda faqat bitta oluvchi kursatiladi.

Hujjat xususiy shaxsga jo`natiladigan bo`lsa, avval pochta manzili, keyin ismi va otasining ismi (bosh xarflari), familyasi yoziladi.

(Masalan: 700000, Toshkent shahri, X.Olimjon ko`chasi, 5-uy T.A.Axmedovga)

Agar hujjat darajali, harbiy, ilmiy unvoni, ilmiy darajasi bor shaxslarga yuboriladigan bo`lsa, unda ularning unvoni yoki ilmiy darajasi ko`rsatilishi shart. (Masalan: Adliya maslaxatchisi S.M.Obidovga)

Sana hujjatni imzolagan yoki tasdiqlagan shaxs tomonidan hujjatning chap tera qismida indeks bilan birga ko`rsatiladi. Telegrammada jo`natiladigan sana chiziqning tagida, jo`natuvchining nomi va manzili ko`rsatilgan joyda yoziladi. Hujjatlardagi sana, ikki usuldan biri bilan rasmiylashtiriladi. (Masalan. 2009 yil 1 dekabr yoki 2009.01.12.).

Birinchi usul moliyaviy tUSDagi ma`lumotlardan iborat bo`lgan hujjatlar matnida sana ko`rsatilganda ko`proq qo`llaniladi, ikkinchisi - hujjatlarga sana qo`yilganda, hujjatlarga rezolyutsiyalar, vazifalar bajarilganligi xaqida belgilar qo`yilganda ishlatiladi.

Aksariyat hujjatlar uchun, uning mazmunini aks ettiruvchi qisqa va aniq sarlavha bo`lishi shart. Masalan, buyruq, qarorlar nima tug`risida: « o`zgartirish hakida», «bekor qilish haqida» «rad etish haqida» va hokazo. Hujjat bir nechta

masalani qamragan bo'lsa, unga umumlashtirilgan sarlavha qo'yiladi.

Hajmi katta axborotga ega bo'lgan, bir nechta mustaqil masala yuzasidan tuzilgan hujjatlarga aloxida bo'lim yoki qism tarzida sarlavxa qo'yish mumkin. Hujjat mazmuni imkoni boricha lo'nda, qiska iboralar bilan, o'tish bo'lmagan so'z tuzilishida bayon etilishi kerak. Telegrammalarda, fuqarolarga berilgan javoblarda sarlavhalar yozilmaydi.

Ikki yoki undan ortiq sahifali hujjatlarning ikkinchi va keyingi betlariga raqamlar qo'yiladi. Sahifalarning raqamlari varaqning quyi qismi o'rtasiga arab rakamlarni bilak «bet», (b) so'zlari va tinish belgilarisiz qo'yiladi.

Agar hujjat matnida qayd etilgan ilova bo'lsa, u holda ilovalar borligi to'g'risidagi belgi quyidagi shakl buyicha rasmiylashtiriladi.

Masalan: Ilova: 10 varaqda, 2 nusxada.

Agar hujjat matnida ko'rsatilmagan ilova bo'lsa, ularning nomi har bir ilovadagi soni va nusxalar soni ko'rsatilgan xolda sanab o'tilishi kerak.

Masalan: Ilova: 1. Ish (tug'risidagi yo'riqnoma 15 varakda, 5 nusxada.

Saqlash muddati belgilangan hujjatlar ro'yxati 10 varaqda, 5 nusxada.

Agar ilova kitobcha shaklida bo'lsa, u holda varaqlar soni ko'rsatilmaydi. Ilovaga qimmatbaho qog'oz yoki shaxsiy hujjatlar (pasport, diplom va boshqalar) kiritilgan bo'lsa, ularning alohida belgilari, raqamlari va kimga tegishliligi sanab o'tiladi.

«Imzo» rekviziti tarkibiga:

Hujjatni imzolayotgan shaxsning amaldagi lavozimi, uning shaxsiy imzosi, ismi va otasining ismining bosh xarflari hamda familiyasi kiradi. Hujjatlarni «u kim o'rniga» degan old ko'makchi, shuningdek lavozimi nomi oldiga kichik chizik (/) bilan imzolashga yo'l qo'yilmaidi.

Agar hujjat mazmuni uchun bir nechta shaxslar (masalan: dalolatnomalar, moliya hujjatlari, bir nechta idoralar bilan birga tayyorlangan hujjatlar) javobgar bo'lgan taqdirda ikki yoki undan ortiq imzolar qo'yiladi. Komissiya tomonidan tayyorlangan hujjatga imzolar egallab turgan lavozimlardan qat'iy nazar quyidagi tartibda qo'yiladi:

komissiya raisi:	(imzo)	K.Toshmatov
komissiya a'zolari:	(imzo)	R.Abduraxmonov
	(imzo)	B.Kodirov

Hujjat lavozimlari teng bir necha shaxslar tomonidan imzolanganda, ularning imzolari bir qatorda joylashtiriladi. Kelishish — hujjat loyihasini dastlabki ko'rib chikish va baholash usuli xisoblanadi. Kelishish idora ichida xamda turli tarkibiy bo'linmalar; mansabdor shaxslar va boshqa aloqador tashkilotlar bilan amalga oshirilishi mumkin.

Hujjat loyihasining ichki kelishuvi imzolovchining shaxsiy imzosi va imzolash sanasini o'z ichiga olgan viza bilan rasmiylashtiriladi. Zarur bo'lgan xollarda imzochovchining lavozimi kursatilishi mumkin. Vizalar, hujjatlarling idorada qoldirilayotgan nusxasining oxirgi varog'iga - imzo ostiga qo'yiladi. Kelishish ustxati «Kelishilgan» so'zidan, hujjat kelishib olinadigan shaxs lavozimining nomi, idora nomi birgalikda), shaxsii imzosi, iborat bo'ladi. Masalan:

Hujjatlarni kabul qilib olish va dastlabki ishlash mas'ul shaxs tomonidan amalga oshiriladi. Hujjatlar solingan konvertlar, shu jumladan buyurtma konvertlar ochilib, ulardagi hujjatlarning borligi va to'likligi (ilova qilingan hujjatlar) tekshiriladi. Kelib tushgan har qanday hujjat ruyxatga olinib, so'ngra tegishli xodimlarga (rahbarga, buxgalterga, agranomga, yuristga va boshqalarga) yuboriladi.

Hujjatlar bilan olib boriladigan ishlarni tashkil etish va ularning ahvoli uchun mas'uliyat rahbar zimmasiga yuklanadi.

Hujjatlar kamligi yoki buzilganligi aniqlanganda, ikki nusxada dalolatnoma tuzilib, bobda umumiy bo'limda qoldirilib, ikkinchisi konvertda yuqoridagi tashkilotga hujjat ilova qilingan holda yuboriladi. Yanglish yuborilgan hujjatlar, konvert bilan birgalikda yangi konvertga solinib, belgilangan joyga yoki jo'natuvchiga qaytariladi. Hujjatlar quyidagi turlarga bo'linadi:

a) ro'yxatga olinadigan hujjatlar:

- yuqori tashkilotlardan kelgan hujjatlar;

- ijrosi talab etiladigan hujjatlar;
- tashkilot, korxona, fuqarolarning xat va arizalari;
- xo`jalik faoliyatiga taalluqli masalalar yuzasidan kelgan boshqa hujjatlar.

b) nazorat kartochkari ochiladigan hujjatlar:

- Davlat organlari va hokimiliklardan yuborilgan barcha hujjatlar;
- zudlik bilan ijrosi talab etiladigan hujjatlar;

v) ro`yxatga olinmaydigan hujjatlar:

-statistik ma'lumotlar, oylik, choraklik, yarim yillik, bir yillik hisobotlar, bukletlar, albomlar, plakatlari, jurnallar, kitoblar, konspektlar, taklifnomalar, tabrik telegrammalari (xizmatga oid telegrammalar alohida jurnalda kayd etiladi) va boshqa ijrosi so`ralmagan hujjatlar.

Agar ijro muddati ko`rsatilmaganda, qoida tariqasida xat va arizalar uchun bir oy, buyruq hamda ijrosi talab etiladigan hujjatlar uchun 3-15 kun muddat belgilanadi.

Xo`jalik tomonidan tayyorlangan hujjatlar ma'sul shaxs orqali tegishli tashkilotlarga jo`natiladi. Yuboriladigan tashkilotlar ro`yxatini ijrochi aniqlab reestrda kiritadi. Hujjatlar tashkilot, korxonalar nomiga yuborilganda muassasaning nomi bosh kelishikda yoziladi. Ma'lumotnomalar va bildirishnomalar tarzidagi kichik hujjatlar, shuningdek shaxsiy murojaatdan iborat xizmat doirasidagi xatlar ma'lum mansabdor shaxslar nomiga yuborilishi mumkin. Jo`natiladigan va qabul qilingan hujjatlarga lavozim nomi oldidan «nomidan» so`zi yoki egri tik chizik (/) quyilishiga ruxsat etilmaydi. Hujjatlar yuboriladigan tashkilotlar ro`yxati, hujjat ijrochisi va tegishli bo`lim rahbari tomonidan aniqlanib, reestrda kiritiladi va ushbu reestr buyicha jo`natiladi.

Fuqarolardan kelib tushgan ariza va shikoyatlar belgilangan mas'ul xodimlar tomonidan alohida kitobda ruyxatga olinib, nazorat kartochkasi to`ldiriladi. Sungra rezolyutsiya uchun raxbarga kiritiladi hamda rahbar kursatmasiga binoan ijrochiga yuboriladi. Ariza va shikoyatlar tegishli ijrochiga yuborilganda, ijro muddati aniq ko`rsatilishi lozim. Agar ijro muddati ko`rsatilmasa, ijrochi bir oy muddatda xat muallifiga, zarur hollatlarda yuqori tashkilotlarga javob berishi shart. Ariza va

shikoyatlarni hal qilish bilan bog'lik bo'lmagan damda xizmatga oid masalalarga taalluqli bo'lmagan boshqa tashkilotlardan kelib tushgan hujjatlar kirim kitobida ruyxatdan o'tkazilib, ular buyicha Yo'riqnoma asosida ish olib boriladi.

Xo'jalik o'zining davlat tilida nomi bitilgan, o'z timsoli tasvirlangan faqat bitta muxrga ega bo'lishi mumkin. Ushbu muxr rahbar, shaxsan o'zi mas'ul bo'lgan holda bosh hisobchida saqlanadi. Muxrlar ochikda qoldirilmasdan, qat'iy ravishda sseyfda saqlanishi kyerak.

Xo'jalik timsoli tasvirlangan muxr, shuningdek, oddiy muxr, paketlar uchun muxr, blankalar uchun shtamplar xo'jalikning buyurtmasiga

asosan Ichki ishlar vazirligining ushbu masalaga doir Yo'riqnomasida belgilangan talablari asosida tayyorlanadi. Xo'jilik timsoli tushirilgan va oddiy muxr, shtamplar erimaydigan metall shkaf yoki sseiflarda saqlanadi, ularni berish hisobga olish muxrlarni berishni hisobga olish kitobida ro'yxatga olinadi. Muhr va shtamplarni ochiq holda, stolda saqlash, ularni saqlash huquqiga ega bo'lmagan shaxslarga berish, cho'ntakda olib yurish qat'iyan ma'n qilinadi.

Rahbar o'zgargan hollarda muxr va shtamplar yangi taiyinlangan rahbarga dalolatnoma orqali beriladi.

Фермер хўжалиги унга бошқа фермер хўжалигини қўшиб олиш шаклида қайта ташкил этилганда қўшиб олинган фермер хўжалигининг фаолияти тўхтатилгани ҳақидаги ёзув юридик шахсларнинг ягона давлат реестрига киритилган пайдан бошлаб бундай фермер хўжалиги қайта ташкил этилган ҳисобланади.

Қонунчиликда фермер хўжалигини тугатиш асослари белгилаб қўйилган бўлиб, фермер хўжалиги қуйидаги ҳолларда тугатилади:

- ер участкасини ижарага олиш ҳуқуқидан ихтиёрий воз кечилганида;
- фермер хўжалиги банкрот деб топилганда, шу жумладан моддий-техника ресурслари етказиб берувчилар, иш бажарувчилар ва хизмат кўрсатувчилар билан ҳисоб-китоб мунтазам равишда амалга оширилмаганида;

- фермер хўжалигининг бошлиғи вафот этиб, хўжалик фаолиятини давом эттиришни хоҳловчи меросхўр бўлмаса;

- давлат ва жамият эҳтиёжлари учун ёки ер тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун, шу жумладан фермер хўжалиги ер участкасидан белгиланган мақсадда фойдаланмаганида, хусусан контрактация шартномасида назарда тутилмаган қишлоқ хўжалиги экинларини экканида ер участкасини олиб қўйиш зарурати бўлган тақдирда, ер участкасини ижарага олиш шартномаси белгиланган тартибда бекор қилинса²⁶.

Қонунда²⁷ фермер хўжалигини тугатиш тартиби мустаҳкамланган. Унга кўра, агар фермер хўжалиги ихтиёрийлик асосда тугатилганда фермер хўжалиги бошлиғининг қарорини чиқариш талаб этилади. Башарти фермер хўжалигининг хоҳишига боғлиқ бўлмаган тақдирда, қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда суднинг ҳал қилув қарорига асосан тугатилади.

Юқоридаги шартга асосан фермер хўжалигини тугатишнинг моҳияти шундан иборатки, фақат бир ҳолатда, яъни объектив сабабга кўра, агар хўжалик фаолиятини давом эттириш истагида бўлган биронта ҳам хўжалик аъзоси ёки меросхўр қолмаган бўлса унинг фаолиятини тугатиш учун асос бўлади.

Фермер хўжалигини тугатиш асосларининг асосий қисми ер участкасидан фойдаланиш, олиб қўйиш ва ерга оид қонун ҳужжатларини бузиш билан боғлиқдир. Булар жумласига: ер участкасини ижарага олиш ҳуқуқидан ихтиёрий воз кечилганида; давлат ва жамият эҳтиёжлари учун ёки ер тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун, шу жумладан фермер хўжалиги ер участкасидан белгиланган мақсадда фойдаланмаганида, хусусан контрактация шартномасида назарда тутилмаган қишлоқ хўжалиги экинларини экканида ер участкасини олиб қўйиш зарурати бўлган тақдирда,

²⁶ Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 26 августда қабул қилинган “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонуннинг 32-моддаси.

²⁷ Ушбу қонуннинг 33 – моддаси.

ер участкасини ижарага олиш шартномаси белгиланган тартибда бекор қилиш кабилар киради.

Бундан ташқари қонун талаблари бузиш шarti асосида фермер хўжалиги банкрот деб топилганда, шу жумладан моддий-техника ресурслари етказиб берувчилар, иш бажарувчилар ва хизмат кўрсатувчилар билан ҳисоб-китоб мунтазам равишда амалга оширилмаганида улар фаолиятини тугатиш учун асос бўлиши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, фермер хўжаликлари ҳуқуқий ҳолатини самарали нормалар асосида мустаҳкамланиб борилиши, улар тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш учун объектив шароит яратиб қишлоқ хўжалигида иктисодий ислоҳотларни чуқурлаштиришни ҳуқуқий таъминлаш воситаси булиб хизмат қилади.

2.3. Мустақиллик йилларида фермерлик сиёсати ва унинг ўзига хос хусусиятлари.

Мустақиллик йиллари мобайнида ҳам қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилиш бўйича аниқ мақсадга қаратилган ишлар олиб борилмоқда. Бунинг натижасида кейинги йилларда қишлоқ хўжалиги тубдан ўзгарди. Ширкатларни фермер хўжаликларига айлантириш жараёни амалда ниҳоясига етди. Хусусий фермер хўжаликлари, ўз моҳиятига кўра, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг асосий шаклига соҳани барқарор ва самарали ривожлантиришни таъминлайдиган етакчи кучга айланди.

“Ҳозирги кунда республикамизда 215 мингдан ортиқ фермер хўжалиги фаолият юритмоқда, уларда 1,6 миллион киши ёки соҳада банд бўлган аҳолининг қарийб 90 фоизи меҳнат қилмоқда, қишлоқ хўжалиги экин майдонларининг қарийб 85 фоизи ана шу хўжаликлар ҳиссасига тўғри келади.

Ўтган йили мамлакатимиз бўйича тайёрланган ялпи пахта ҳосилининг 99 фоизи, ғалланинг 82 фоизи фермер хўжаликлари томонидан етиштирилди.

Юртимизда тайёрланаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг умумий ҳажмида фермер ва деҳқон хўжаликларининг улуши салкам 94 фоизни ташкил этмоқда.

Шуни мамнуният билан қайд этиш жоизки, фермер хўжаликлари амалда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг асосий шаклига, уни барқарор ривожлантиришни таъминлашда етакчи ҳаракатлантирувчи кучга айланди.

Ҳозирги пайтда республикамызда 190 мингга яқин фермер хўжалиги фаолият кўрсатмоқда ва уларда салкам 1,4 миллион киши меҳнат қилмоқда.

Агар 2000 йилда етиштирилган пахта ҳосилининг 21%и фермер хўжаликлари ҳиссасига тўғри келган бўлса, 2006 йилда бу кўрсаткич 86%дан ошиб кетди, бошоқли дон экинлари етиштириш бўйича эса 2000 йилда 15%ни ташкил этган бўлса, 2006 йили 75%дан иборат бўлди. 2008 йилда эса, фермер хўжалиқларининг пахта етиштиришдаги улуши 99,1 фоизни, ғалла тайёрлашда эса 79,2 фоизни ташкил қилди.

Қишлоқ жойларда бозор иқтисодиёти тамойилларига асосланган меҳнат корпорациясининг янги шакллари, янгича хўжалик муносабатлари тизими қарор топмоқда. Жумладан, фермер хўжаликлари томонидан мева-сабзавот маҳсулотлари ва узум етиштиришга ҳамда уларни қайта ишлашга ихтисослашган қарийб 200 та агрофирма ташкил этилди, қишлоқ хўжалиги соҳасида ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатиш, транспорт хизмати, маҳсулотларни қадоқлаш, жойлаш ва экспорт қилиш ҳамда шу каби бошқа хизматлар кўрсатиш бўйича ишлаб чиқариш ва бозор инфратузилмаси шаклланмоқда»²⁸.

Қишлоқда бозор инфратузилмаси амалда янгитдан барпо этилди, қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва рағбатлантириш, соҳани бошқариш принциплари ва тизими сифатдан жиҳатдан мутлақо янгича тамойиллар асосида йўлга қўйилди.

²⁸ Ἐὰντιν Ἐ. Ἀ. ἰατερεστέοντες ὁδοῦ, ὅς ἂν διακρίνετο ἡ χάρις, ὃ ἀποστασάντων ἑκαστοῦ ἐξ ἑαυτοῦ – ἀποστασάντων ἐκαστοῦ ὑπάρχοντες ἂν ἐκσπέναντες ἐνείκησαντες ἡμετέρας ἰσχυρὰς ἀποκαταστήσονται. – Οἰοῦμαι: ἰσχυρὰς ἐκαστοῦ. 2007. - Ἀ. 16-17.

Жойларда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларига хизмат кўрсатадиган бозор инфратузилмаси субъектларининг кенг тармоғи яратилди. Қишлоқ хўжалиги хом ашёсини комплекс қайта ишлашга ихтисослашган 200 дан зиёд агрофирмалар фаолият кўрсатмоқда.

Энг муҳими, қишлоқда ҳақиқий мулкдор – ер эгаси пайдо бўлди, унинг меҳнатга муносабати, ўз ишининг натижаларидан манфаатдорлиги бутунлай ўзгармоқда.

Кейинги йилларда қишлоқ хўжалиги экинларидан, биринчи навбатда, пахта ва ғалладан энг юқори ҳосил олингани, соҳада ишлаб чиқариш ҳажми кескин кўпайгани деҳқончилигимиздаги туб сифат ўзгаришларининг самарасидир десак, айни ҳақиқатни айтган бўламиз.

Ўтган йили пахта хом ашёси етиштириш 3 миллион 650 минг тоннадан, ялпи ғалла ҳосили эса 6 миллион 250 минг тоннадан ошиб кетгани бунинг яққол тасдиғидир²⁹.

Бугунги кунда қишлоқ хўжалигида фермерлик сиёсатининг ўзига хос хусусиятлари бўлиб, қуйидагилар ҳисобланади:

1) фермер хўжаликларининг турли легал хусусий шакллариининг давлат юридик шахслари билан бир маромда ривожланаётганлиги;

2) аграр хўжалик юретишнинг давлат шаклидан изчиллик билан босқичма-босқич хусусий шаклига асосан фермер хўжаликлари шаклига ўтилиши;

3) ҳуқуқий муносабатлар объекти доирасини кенгайтириш, бу ўз ичига аграр тадбиркорликнинг мазмун-моҳиятини тўла-тўқис қамраб олади;

4) фермерлик муносабатлари тизимида мулкый жиҳатларнинг кенг инobatга олинишининг мунтазам ошиб бориши;

5) фермер хўжаликларининг иқтисоий функциясининг ошиб бориши.

Фермер хўжаликлари муносабатлари тизимида қишлоқ хўжалиги ерларининг ўрни ва аҳамияти ҳақида алоҳида тўхталиб ўтишимиз мақсадга мувофиқ. Зеро, қишлоқ хўжалиги ерлари ушбу соҳада ишлаб чиқаришни

²⁹ ЁадеиҲа Ё.А. ЁиниҲи Ҳаиоааоёаёе оҲооаиёеаёе оаиҲеиёао – аао+а еҲеиҲио аа ёҲааёеёеаёеиёеиёа аио ҲақҲааёеёе. // Ҳаиёеаёиёе Ҳааёиёеаёеу кёеёо аа ёкёеҲиёе,оёиёеиёе ааёкаёиёе деаиёеаиёеёеёе ёёеёаа. О.16. - Оиёеаио: ҲааёеёеиоҲи, 2008. - А. 193-194.

амалга оширишнинг энг муҳим шарти, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришнинг моддий базиси бўлиб хизмат қилади.

Қишлоқ хўжалиги ерларининг ҳосилдорлиги ва унумдорлиги кўп жихатдан қишлоқ хўжалиги соҳаси тараққиёти ва фаровонлигини белгилаб беради. Қишлоқ хўжалиги ерларини муҳофаза қилиш масаласи жамиятнинг муҳим ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва экологик аҳамиятга молик бўлган вазифаларидан биридир. Чунки, жамиятнинг моддий фаровонлиги, мавжудлиги ва келажак авлодларнинг тақдири табиатнинг бебаҳо бойлиги бўлган ерга нисбатан эҳтиёткорона муносабатда бўлишга боғлиқдир. Шу сабабдан, ер ресурсларидан оқилона фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш, нафақат экологик балки ижтимоий - иқтисодий аҳамиятга ҳам эгадир.

ХУЛОСА

Мустақиллигимизнинг дастлабки йиллариданоқ қишлоқ хўжалигига алоҳида эътибор қаратилиб, аграр соҳада бозор муносабатларини ривожлантиришни биринчи галдаги вазифа этиб белгилади, соҳани тубдан ислоҳ қилиш, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш, аграр соҳадаги қонунчиликни такомиллаштириш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Бугунги кунда қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилиш бўйича аниқ мақсадга қаратилган ишлар олиб борилмоқда. Бунинг натижасида кейинги йилларда қишлоқ хўжалиги тубдан ўзгарди. Ширкатларни фермер хўжаликларига айлантириш жараёни амалда ниҳоясига етди. Хусусий фермер хўжаликлари, ўз моҳиятига кўра, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг асосий шаклига соҳани барқарор ва самарали ривожлантиришни таъминлайдиган етакчи кучга айланди.

“Ҳозирги кунда республикамизда 215 мингдан ортиқ фермер хўжалиги фаолият юритмоқда, уларда 1,6 миллион киши ёки соҳада банд бўлган аҳолининг қарийб 90 фоизи меҳнат қилмоқда, қишлоқ хўжалиги экин майдонларининг қарийб 85 фоизи ана шу хўжаликлар ҳиссасига тўғри келади.

Ўтган йили мамлакатимиз бўйича тайёрланган ялпи пахта ҳосилининг 99 фоизи, ғалланинг 82 фоизи фермер хўжаликлари томонидан етиштирилди.

Юртимизда тайёрланаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг умумий ҳажмида фермер ва деҳқон хўжаликларининг улуши салкам 94 фоизни ташкил этмоқда.

Шуни мамнуният билан қайд этиш жоизки, фермер хўжаликлари амалда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг асосий шаклига, уни барқарор ривожлантиришни таъминлашда етакчи ҳаракатлантирувчи кучга айланди.

Битирув малакавий ишида амалга оширилган таҳлиллар асосида қуйидаги хулосаларни қилиш мумкин:

«Фермер хўжаликлари тўғрисида» ги қонуннинг 5-моддасида “Фермер хўжалигини ташкил этиш шартлари” белгиланган бўлиб, ушбу модда

биринчи қисмида “Фермер хўжалиги аксарият ҳолларда ортиқча меҳнат ресурслари бўлмаган ерларда ва ҳудудларда ташкил этилади”, деб қайд этилган. Ваҳоланки, амалиётда ушбу модда қисми ўз ифодасини топмаяпти. Шунинг учун модданинг мазкур қисмини чиқариб ташлаш лозим.

Бундан ташқари, фермер хўжаликларининг ер участкаларидан фойдаланиш имкониятларидан келиб чиқиб, уларни йириклаштириш мақсадларини кўзлаб, шунингдек, “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили” давлат дастурида белгиланганидек, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан шуғулланишнинг мақбул шарт-шароитлари ва хўжаликларнинг ихтисослашувини ҳисобга олган ҳолда фермер хўжалигини юритиш учун берилаётган ер участкасининг энг кам ўлчамини кўпайтириш мақсадидан келиб чиқиб, 5-модданинг учинчи қисмини қуйидагича ўзгартириш лозим: **“деҳқончилик маҳсулоти етиштиришга ихтисослаштирилган фермер хўжаликларига ижарага бериладиган ер участкаларининг энг кам ўлчами пахтачилик ва ғаллачилик учун камида 20 гектарни, боғдорчилик, узумчилик, сабзавотчилик ва бошқа экинларни етиштириш учун камида 5 гектарни ташкил этади”**. Ушбу ҳолда ер участкаларининг жойлашуви, сув билан таъминланиш ҳолатлари, ер сервитути каби масалаларга алоҳида эътибор қаратилиши лозим бўлади.

«Фермер хўжаликлари тўғрисида» ги қонуннинг 10-моддасида “Фермер хўжаликлари юритиш учун бериладиган ер участкалари” кўрсатиб ўтилган бўлиб, унга кўра фермер хўжаликлари юритиш учун қуйидаги ер участкалари берилади:

- захира ерлардан;
- юридик ва жисмоний шахсларга берилмаган, қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлардан;
- қайта ташкил этилаётган ва тугатилаётган қишлоқ хўжалиги кооперативларининг (ширкат хўжаликларининг) ҳамда бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналари, муассасалари ва ташкилотларининг ер участкаларидан;

- қишлоқ хўжалиги кооперативларининг (ширкат хўжаликларининг) ҳамда бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналари, муассасалари ва ташкилотларининг ер участкаларидан.

Таъкидлаш лозимки бугунги кунга келиб, аксарият қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкат хўжаликлари) тугатилиб, улар негизида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ташкил этиш ва юритишнинг асосий шакли сифатида фермер хўжаликлари ташкил этилди. Шундан келиб чиқиб, қонуннинг 10-моддаси, биринчи қисми учинчи ва тўртинчи бандлари чиқариб ташланиши ҳамда тегишинча ушбу модда биринчи қисми учинчи банди қуйидагича қўшимча билан тўлдирилиши лозим: **“қонун ҳужжатларида тақиқланмаган ҳолларда бошқа ер фонди участкаларидан”**. Чунки, Ўзбекистон Республикаси Ер кодексининг 76-моддаси учинчи қисмига асосан “туман ҳокими ўрмон хўжалиги давлат органлари билан келишиб, ўрмон фонди ерларини қишлоқ хўжалиги юритиш учун қишлоқ хўжалиги корхоналари, муассасалари ва ташкилотларига вақтинча фойдаланишга ижара шартлари асосида бериши мумкин”. Шундан келиб чиқиб, фермер хўжаликларига қонун билан тақиқланмаган ҳолларда бошқа ер фонди тоифаларидан ер участкалари берилиши қонунда мустаҳкамланиши мақсадга мувофиқдир. Юқоридагилар асосида 10-модда 1-қисми қуйидагича қўриниш касб этади: **“Фермер хўжаликлари юритиш учун ер участкалари: захира ерлардан; қайта ташкил этилаётган ва тугатилаётган фермер хўжаликлари ҳамда бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналари, муассасалари ва ташкилотларининг ер участкаларидан; қонун ҳужжатларида тақиқланмаган ҳолларда бошқа ер фонди участкаларидан берилади”**.

Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш, қишлоқда фермерликни асосий хўжалик субъекти сифатида мустаҳкамлаш ва ривожлантириш мақсадида, шунингдек зарар кўриб ишлаётган, паст рентабелли ва истиқболсиз қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкатлари)ни фермер хўжаликларига айлантирилганлиги муносабати

билан “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонуннинг 11-моддасидаги тўртинчи, бешинчи, еттинчи бандлари тўлиқ ҳамда тўққизинчи банддаги “Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) умумий йиғилишининг, бошқа қишлоқ хўжалиги корхонаси, муассасаси ва ташкилоти ваколатли органининг ҳамда” деган сўзлар ҳамда қонуннинг 12-моддаси чиқариб ташланиши лозим. Шунингдек, **11-модда учинчи қисми** қуйидаги қўшимча ва ўзгартиришлар билан тўлдирилиши лозим. **“Фермер хўжаликлари юритиш учун ер участкалари ер участкалари бериш (реализация қилиш) масалаларини кўриб чиқувчи туман комиссияси ўтказган танлов яқунларига кўра туман ҳокимининг қарорига асосан берилади”**. Бундан ташқари, 11-модда олтинчи бандида “Туман ҳокимининг фермер хўжалиги юритиш учун ер участкаси бериш тўғрисидаги қарори вилоят ҳокими бошчилик қиладиган ер участкалари бериш (реализация қилиш) масалаларини кўриб чиқувчи вилоят комиссияси томонидан тасдиқланганидан кейин кучга киради” деган қоида белгиланган бўлиб, бу ҳолатда туман ҳокимининг фермер хўжалиги юритиш учун ер участкаси бериш тўғрисидаги қарорига нисбатан ишончсизликни ёки бўлмаса ортиқча расмийлаштиришларни талаб этади. Шундан келиб чиқиб, таъкидлаш мумкинки **“ер участкалари ер участкалари бериш (реализация қилиш) масалаларини кўриб чиқувчи туман комиссияси таркибида вилоят ҳокими бошчилик қиладиган ер участкалари бериш (реализация қилиш) масалаларини кўриб чиқувчи вилоят комиссияси аъзоларидан вакил иштирок этишлиги”** ўз навбатида мақбул ҳисобланади.

Бундан ташқари, ер участкаларини ижарага бериш тартибини белгиловчи Ер кодекси 24-моддасининг айрим қоидалари ҳам ноаниқ. Хусусан, унда Ўзбекистон Республикаси фуқаролари ва юридик шахсларига ер участкаларини туман ва шаҳар ҳокимлари ижарага бериши белгиланган. Бироқ, бизга маълумки, фермер хўжалиги юритиш учун ҳам ер участкаси ижарага берилади. Ҳолбуки, “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонунга биноан, ер участкасини фермер хўжалиги юритиш учун ижарага бериш

тўғрисидаги туман ҳокимининг қарори вилоят ҳокими бошчилик қиладиган ер участкалари бериш (реализация қилиш) масалаларини кўриб чиқувчи вилоят комиссияси томонидан тасдиқланиши лозим бўлади. Юқоридагилардан келиб чиқиб, қонуннинг ушбу моддаси тегишли бандига мазкур ҳолатни кўзда тутувчи ўзгартириш киритиш зарур.

Шунингдек, Ер кодексининг 56-моддасида жамоа боғдорчилиги, узумчилиги ва полизчилиги юритиш учун фуқароларга ер участкалари бериш тартиби мустаҳкамланган бўлиб, ушбу қоида бугунги кунда ўз аҳамияти йўқотган. Зеро, мукаддам фаолият кўрсатиб келган жамоа боғдорчилиги, узумчилиги ва полизчилиги хўжаликлари ҳозирда амалда тугатилиб, улар деҳқон ёки фермер хўжаликлари шаклида ташкил этилмоқдаки, бу ўзини ҳар жиҳатдан оқламоқда. Шу муносабат билан Кодексида ҳамон мазкур ташкилий-ҳуқуқий шаклга оид қоидаларнинг сақланиб қолиши ўринли эмас, назаримизда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

РАҲБАРИЙ АДАБИЁТЛАР

12. Каримов И.А. Тинчлик ва хавфсизлик ўз куч-қудратимизга, ҳамжиҳатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ. - Т.12. - Тошкент: Ўзбекистон, 2004. - 400 б.

15. Каримов И.А. Жамиятимизни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидир. - Т.15. – Тошкент.: Ўзбекистон, 2007 – 320 б.

21. Каримов И.А. . Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. – Халқ сўзи, 2010 йил 13-ноябрь

22. Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш йўлини изчил давом эттириш – тараққиётимизнинг муҳим омилидир. – Халқ сўзи, 2010 йил 8-декабрь №236 (5151).

23. Каримов И. А. “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир”. Халқ сўзи, 2010 йил 28 январь.

24. Каримов И. А. “Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир”. // Халқ сўзи, 2010 йил 30 январь.

25. Karimov I.A. Jahon inqirozining oqibatlarini yengish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish va taraqqiy topgan davlatlar darajasiga ko'tarish shart. – Т.: «O'zbekiston», 2010. – J.18. 264 b.

26. Президент Ислон Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 18 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // Халқ сўзи, 2010 йил 7 декабрь.

27. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. – Т.: Ўзбекистон, 2011. – 48 б.

¹⁸. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг 2010 йил 12 ноябрда бўлиб ўтган Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик

палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги «Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси» маърузасидаги маърузаси, маъруза матни «Халқ сўзи» газетасида 13 ноябрда чоп этилган.

АСОСИЙ АДАБИЁТЛАР

1. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи. Дарслик / Масъул муҳаррир: М.Б. Усмонов, Ж.Т.Холмўминов. – Тошкент: ТДЮИ нашриёти, 2009. – Б. 281.
2. Qishloq xo`jalik huquqi. Darslik / Mas`ul muharrirlar: M.B.Usmonov, J.T.Xolmo`minov. – Toshkent: TDYI nashriyoti, 2009. – B. 259.
3. М.М. Нурматов, Ж.И.Сафаров. Қишлоқ тараққиёти: бугуни ва келажак истиқболлари. - Тошкент, «Fan va texnologiya», 2009. – Б. 236.
4. Холмўминов Ж.Т. Экология ва ердан фойдаланишнинг ҳуқуқий масалалари. – Тошкент. Меҳнат. 1991. – 96 б.
5. Холмўминов Ж.Т. Ер ҳуқуқи. Тошкент. Фалсафа ва ҳуқуқ. 2005. – 44 б.
6. Холмўминов Ж.Т. Табиий ресурслардан фойдаланиш ва муҳофаза қилишнинг экологик ҳуқуқий муаммолари. – Тошкент. Фалсафа ва ҳуқуқ. 2009. – 240 б.

НОРМАТИВ – ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. - Тошкент: Ўзбекистон, 2011. 40 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси. Ўзбекистон Республикаси 30.04.1998 й. 598-I-сон Қонуни билан тасдиқланган. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси 1998 й. 5-6-сон, 82-модда // Ўзбекистон Республикаси 30.08.2003 й. 535-II-сон, 30.04.2004 й. 621-II-сон, 03.12.2004 й. 714-II-сонли Қонунлар билан ўзгартиришлар киритилган // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси 2003 й. 9-10-сон, 149-модда, 5-сон, 90-модда.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги (янги

тахрири) Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси. 2004 йил сентябрь. № 9 (1341).

4. “Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси 30.04.1998 й. 600-I-сон Қонуни билан тасдиқланган. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси 1998 й. 5-6-сон, 84-модда // Ўзбекистон Республикаси 30.08.2003 й. 535-II-сон, 12.12.2003 й. 568-II-сонли Қонунлар билан ўзгартиришлар киритилган // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси 2003 й. 9-10-сон, 149-модда, 2004 й. 1-2-сон, 18-модда.

5. “Дехқон хўжалиги тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси 30.04.1998 й. 604-I-сон Қонуни билан тасдиқланган. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси 1998 й. 5-6-сон, 88-модда // Ўзбекистон Республикаси 15.12.2000 й. 175-II-сон, 12.05.2001 й. 220-II-сон, 30.08.2003 й. 535-II-сон, 12.12.2003 й. 568-II-сон, 03.12.2004 й. 714-II-сонли Қонунлар билан ўзгартиришлар киритилган // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси 2001 й. 1-2-сон, 23-модда, 5-сон, 89-модда, 2003 й. 9-10-сон, 149-модда, 2004 й. 1-2-сон, 18-модда

ҚЎШИМЧА АДАБИЁТЛАР

2. Усмонов М.Б. Қишлоқ хўжалигида ижара (ҳуқуқий масалалар). Масъул муҳаррир. – Тошкент: ТДЮИ, 2005. 184-бет.

8. Холмунинов Ж.Т. Дисциплинарная ответственность при нарушении сельскохозяйственного законодательства // Хозяйство и право. 2001. № 6. – С. 75-78.

10. Холмўминов Ж.Т. Тадбиркорлик фаолитяининг ҳуқуқий тартибга солиш (қонун ҳужжатлари ва суд амалиёти масалалари). // Ҳуқуқ. Право. Law. 2004. –№ 1. – Б. 60.

12. Холмўминов Ж.Т. Табиат объектларидан фойдаланиш буйича шартноманинг асосий элементлари // Фуқаролик қонунчилиги: муаммо ва ечимлар мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари. –

Тошкент: 2004. – Б. 22-24.

14. Холмўминов Ж.Т. Молиявий инқироз: экологик ва аграр қонунларни такомиллаштириш хусусида // Соғлом турмуш тарзини шакиллантиришда ахлоқий қадриятларнинг ўрни. Илмий-амалий конференция материаллари. – Ангрен: 2009. – Б. 219-220.